

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2012

Martin Ocknecht

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Bakalářská práce

Martin Ocknecht

Demokratizace Rumunska po roce 1989:

Příčiny, průběh a dopady rumunské revoluce

Democratic transition of Romania after 1989:

Causes, course and impacts of romanian revolution

Praha 2012

vedoucí práce: PhDr. Radek Buben

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval sám a pouze s použitím uvedených pramenů a literatury

V Praze, 1. ledna 2012

.....

Martin Ocknecht

Srdečně děkuji PhDr. Radkovi Bubnovi za trpělivost při vedení práce.

PhDr. Miroslavovi Tejchmanovi, DrSc. pak děkuji za cenné rady a konzultace při zpracování této práce

Název práce: Demokratizace Rumunska po roce 1989: Příčiny, průběh a následky rumunské revoluce

Abstrakt:

Demokratizační proces v Rumunsku provázela celá řada zvláštností a fenoménů. Počínaje krvavým odstraněním „sultanistického“ režimu Nicolae Ceaușesca v prosinci roku 1989, přes střety a následný rozpad *Fronty národní spásy* na počátku devadesátých let, až po kontroverzní vládu „rudého čtyřúhelníku“ Cílem této bakalářské práce bude tyto jevy a současně celý proces přechodu k demokracii v Rumunsku popsat a zanalyzovat. Autor se zároveň se bude snažit najít odpověď na otázku, co tento proces formovalo. Zda to byla podoba předcházejícího režimu, či skutečnost, jaké elity se v rámci demokratické tranzice dostaly k moci. Celá práce bude opřena o množství zdrojů z jak primární, tak ze sekundární literatury. V teoretické rovině se bude jednat zejména o díla klasiků teorie tranzice jako jsou například Juan Linz, Alfred Stepan, či Samuel Huntington.

klíčová slova: Rumunsko, 1989, Ceaușescu, revoluce, tranzice, Fronta národní spásy

Title of the thesis: Democratic transition of Romania after 1989: Causes, course and impacts of romanian revolution

Abstract:

Democratic transition of Romania was connected with lot of strangenesses and phenomena. Since bloody removing of sultanistic regime of Nicolae Ceaușescu in December 1989, through clashes and following decomposition of *National salvation front* in the beginning of 1990s, till controversial rule of the red quadrangle. The aim of this thesis is to describe and analyze process of democratic transition of Romania and these phenomena. The author will also try to describe, what predicted this process. If it was form of previous regime or the fact, which elites took the power. All the thesis will be proceeded on as primary as secondary resources. In the theoretical level it will be work of the classics of transition theory such as Juan Linz, Alfred Stepan, or Samuel Huntington.

key words: Romania, 1989, Ceaușescu, revolution, transition, National salvation front

Obsah

Úvod	6
1. Rumunsko před revolucí	8
1.1. Faktory ovlivňující průběh revoluce	8
1.1.1. Izolovanost na konci osmdesátých let	8
1.1.2. Tristní ekonomická situace	11
1.1.3. Extrémní podoba režimu Nicolae Ceuasesca	12
1.2. Revoluce jako boj ozbrojených složek	15
1.2.1. Armáda	15
1.2.2. Securitate	15
1.2.3. Milice	16
1.2.4. Vlastenecké gardy	16
2. Rumunsko během revoluce	17
2.1. Počátek <i>revoluce</i>	17
2.2. László Tőkés	18
2.3. Protesty v Temešváru	19
2.4. Revoluce v Bukurešti	24
2.5. Vznik Fronty národní spásy	29
2.6. Krvavá revoluce	36
2.7. Smrt Nicolae a Eleny Ceuasescových	38
2.8. Analýza průběhu rumunské revoluce	42
2.8.1. Rumunská revoluce z hlediska politické teorie	43
3. Rumunsko po revoluci	48
3.1. Počátky demokratického systému	48
3.2. Znovuobnovení tzv. historický stran	48
3.2.1. Liberálové	50
3.2.2. Caranisté	50
3.2.3. Sociální demokraté	51
3.3. Nezralost rumunského systému	52
Závěr	56
Příloha	57
Poznámkový aparát	62
Seznam použité literatury	67

Úvod

Vlna politických a společenských změn, která před více než dvaceti lety zasáhla střední a východní Evropu se až na jednu výjimku vyznačovala poměrně poklidným „sametovým“ průběhem. Onou jedinou výjimkou bylo Ceaușescovo Rumunsko. Jedno z revolučních hesel pražských demonstrujících bylo „*Poručíme větru dešti, platí jenom v Bukurešti*“. Tento pokřik odkazoval na skutečnost, že Rumunsko v demokratizačním procesu poněkud zaostalo za svými sousedy. Čím později zde došlo ke změnám, tím byl jejich průběh intenzivnější, divočejší a bohužel i krvavější. Proč právě v Rumunsku došlo k násilnostem? Byl násilný přechod k demokracii nevyhnutelný? Kdo byli hlavní aktéři revoluce? Proč museli zemřít manželé Ceaușescovi? Jak Rumuni budovali demokracii? To je jen část z obrovského množství otázek, které se vážou k rumunským událostem.

Dané problematice se věnuje celá řada autorů. Atmosféru v předrevolučním Rumunsku přiblížil ve své vynikající publikaci *Ceaușescu and the Securitate: Coercion and Dissent in Romania* Dennis Deletant. Samotnou revoluci pak mistrným způsobem popisuje Peter Siani-Davies v díle *The Romanian Revolution of December 1989*. Nemůžeme opomenout ani práci Stevena Ropera *Romania: The Unfinished Revolution*. Z českých autorů zmiňme Miroslava Tejchmana, předního odborníka na dějiny Rumunska a Balkánu. Politickým vývojem ve své rodné vlasti se soustavně zabývá známý americký politolog rumunského původu Vladimír Tismăneanu.

Cílem této bakalářské práce je popsat mechanismus přechodu k demokracii v Rumunsku, určit faktory, které determinovaly podobu tohoto přechodu a zároveň zjistit, jak tento proces ovlivnil formování nového demokratického systému. Budou nás zajímat i zvláštnosti rumunské revoluce, chování jednotlivých aktérů, nálady ve společnosti, zlomové momenty a další důležité události a trendy.

Celou práci je možno rozdělit na tři části. Ve stručnosti je lze charakterizovat jako Rumunsko před revolucí, v průběhu revoluce a nakonec v prvních porevolučních letech.

První část sleduje faktory, které ovlivnily podobu rumunského přechodu k demokracii. Bude nás zajímat ekonomická situace země, cesta k izolaci na konci 80. let, ale i zvláštní podoba režimu Nicolae Ceaușesca. Spolu s Juanem Linzem se pokusíme zjistit, zda můžeme Ceaușescův režim skutečně označit jako sultanistický. Zároveň věnujeme pozornost jednotlivým rumunským ozbrojeným složkám. Revoluci lze totiž vnímat i jako boj mezi nimi.

Druhá část popisuje samotný průběh revoluce. Od tragických událostí v Temešváru přes protesty v Bukurešti až po vznik *Fronty národní spásy* (*Frontul Sălvării Național*, FSN) a popravu prezidentského páru. Vzhledem k tomu, že vysokoškolská práce by měla obsahovat i analytickou složku, budeme se snažit dané události nejen popsat, ale i analyzovat a zjistit, proč k nim došlo. K tomu nám mimo jiné dopomohou práce předních teoretiků politické tranzice Samuela Huntingtona, Philippha Schmittera či Alfreda Stepana.

Třetí část se věnuje nelehkému budování demokracie v zemi do poloviny 90. let. Bude nás zajímat debata o novém směřování země, souboj mezi Frontou národní spásy a znovuoobnovenými tzv. historickými stranami. Zaměříme se na názorové pnutí v rámci Fronty, na její následný rozpad, ale i na fenomény rumunského demokratizačního procesu, úspěch extremistických stran, vládu tzv. rudého čtyřúhelníku apod.

Jádrem celé práce je hledání odpovědí na dvě základní otázky. K nim můžeme rovnou přidat i hypotézy, které se díky poznatkům získaným během celé práce potvrdí, nebo vyvrátí.

Otázka 1: Byl násilný přechod k demokracii v Rumunsku nevyhnutelný?

Hypotéza: Ano, vzhledem k povaze odstraňovaného režimu a aktérům, kteří se do odstranění tohoto režimu zapojili.

Otázka 2: Ovlivnil předchozí režim a podoba jeho odstranění budování demokracie v zemi?

Hypotéza: Ano, zásadně. Rumunsko po dlouhých desetiletích nedemokratického režimu trpělo nedostatkem politické kultury, aktéři revoluce se teprve učili žít v demokratické společnosti a na demokracii si muselo zvyknout i rumunské obyvatelstvo.

V závěru shrneme výsledky celé práce v podobě verifikace předložených hypotéz. Naším cílem je předložit práci, která bude v dané problematice přínosem. Zároveň se budeme snažit, aby se jednalo o dílo čtivé a čtenáři srozumitelné. Proto je součástí přílohy řada nákrešů a názorných schémat.

1. Rumunsko před revolucí

Revoluce v Rumunsku v prosinci roku 1989 se výrazným způsobem odlišovala od změn, které ve stejné době probíhaly v dalších státech střední a východní Evropy. Signifikantním znakem rumunského přechodu k demokracii byla jeho ozbrojená podoba s řadou mrtvých a raněných. V následující kapitole se proto pokusíme jednak popsat samotný průběh revoluce, jednak objasnit příčiny jeho násilné podoby.

Pro pochopení revolučních událostí v Rumunsku je bezpodmínečně nutné vnímat relativní izolovanost země na konci 80. let, stejně jako reflektovat špatnou ekonomickou situaci v zemi a celkovou podobu režimu Nicolae Ceaușesca. Povahu revoluce v Rumunsku tedy ovlivnily podle našeho názoru zejména tyto faktory:

- Izolovanost země na konci 80. let
- Tristní ekonomická situace
- Extrémní podoba režimu Nicolae Ceaușesca

1.1 Faktory ovlivňující průběh rumunské revoluce

1.1.1 Izolovanost Rumunska na konci 80. let

Přestože je tématem této bakalářské práce především vnitropolitický vývoj Rumunska, vztahy Rumunska s ostatními zeměmi nelze opomíjet. Jako zajímavý se rovněž jeví vývoj vnímání Rumunska na Západě, stejně jako jeho postavení v rámci socialistického bloku. Na konci 80. let bylo Rumunsko v poměrně značné izolaci. Stal se z něj jakýsi skanzen Ceaușescova bizarního režimu – skanzen opuštěný mezi Západem a Východem. V této podkapitole nastíníme, jak k této izolaci došlo.

Rumunsko – zejména na konci 60. a v první polovině 70. let – těžilo z výrazně svébytného směřování celé země v rámci východního bloku. Rumunská (národní) cesta k socialismu determinovala vztahy s oběma supervelmocemi v době probíhající studené války.

Pro pochopení vývoje rumunsko-sovětských vztahů je nutné nahlížet na celý problém v historickém kontextu. Od roku 1947 – na základě vzájemné mírové smlouvy – pobývala na rumunském území sovětská vojska o síle dvou divizí.¹ Jejich působení bylo odůvodňováno nejprve nutností zajistit sovětská vojska v Rakousku, později závazky vůči *Varšavské smlouvě*.² Po nátlaku rumunských představitelů došlo ke stažení sovětských vojsk z Rumunska v průběhu roku 1958.³ Přesto (a právě proto) můžeme již od druhé poloviny 50. let vyzorovat tendenci po svébytné rumunské cestě k socialismu. Za klíčový pilíř tohoto

trendu lze pokládat IV. sjezd *Rumunské dělnické strany* v roce 1955, kde bylo téma rumunské cesty a nezbytnosti národní cesty poprvé nastoleno.⁴ Proces destabilizace v Sovětském svazu sloužil Ceaușescově předchůdci Gheorgeovi Dejovi jednak jako nástroj pro likvidaci politických odpůrců, jednak jako možnost nastolení nezávislejšího kurzu na Moskvě.

Zajímavou dimenzi v tomto procesu hraje tzv. derusifikace. Již v roce 1956 došlo ke zrušení povinné výuky ruštiny na všech rumunských školách. V roce 1958 (souběžně s odchodem sovětských vojsk) ukončily svou činnost smíšené sovětsko-rumunské společnosti. O pět let později, v roce 1963, byl zrušen bukurešťský Institut Maxima Gorkého, a docházelo také k přejmenování náměstí, ulic, ale i veřejných budov a institucí, z nichž mizely sovětské názvy a jména. Knihy, divadelní hry, ale i filmy sovětské provenience byly nahrazeny díly rumunských autorů. Zároveň byla uvolněna cenzura děl ze Západu.⁵

Velice důležitou roli v rumunsko-sovětských vztazích hrála tzv. besarábská otázka. Oblast Besarábie byla do roku 1940 součástí Velkého Rumunska, později byla pod nátlakem připojena k Sovětskému svazu (SSSR) a po krátké okupaci Rumunskem se stala opět součástí SSSR jako Sovětská moldavská socialistická republika. V Rumunsku vyšla v roce 1964 práce Karla Marxe *Poznámky o Rumunsku* odsuzující anexi Besarábie carskými vojsky. Rumunští komunisté rovněž odmítli sovětské návrhy na mnohem těsnější ekonomickou spolupráci v rámci *Rady vzájemné hospodářské pomoci* (RVHP).⁵

V roce 1966 – při návštěvě Leonida Iljiče Brežněva v Moskvě – pak Ceaușescu připomněl perzekuce a deportace Rumunů v Sovětském svazu. První tajemník Komunistické strany Sovětského svazu pak zemi navštívil až za deset let. Celkově lze konstatovat, že sebevědomé směřování Rumunska v rámci východního bloku (započaté Dejem) za Ceaușesca pokračovalo a dokonce nabíralo na intenzitě.

Důležitým milníkem je rok 1968, kdy Ceaușescu nejenže podpořil probíhající Pražské jaro, ale srpnového zásahu se jeho vojska nezúčastnila. Následně byl tento zásah samotným Ceaușescem na veřejné manifestaci v Bukurešti před stotisícovým davem v Bukurešti zkritizován.

Invaze do Československa Ceaușesca vyděsila. V reakci na hrozbu možné sovětské agrese byl vydán *Zákon o obraně Rumunské socialistické republiky*, došlo ke zřízení *Vlasteneckých gard* (rumunská obdoba jugoslávské *Teritoriální obrany*), pro rychlejší přesun rumunských vojsk v případě agrese začala být budována Fagarašská magistrála apod. V této době si Ceaușescu pro svůj neohrožený postoj získává na Západě výsadní postavení. Zemi navštíví v roce 1971 americký prezident Nixon, o rumunském vládci jsou psány (západními novináři) knihy, natáčeny dokumenty apod. Ceaușescu je miláčkem Západu.

V 70. letech můžeme Rumunsko vnímat v mnoha ohledech jako svébytného, přesto však v jistém ohledu loajálního člena RVHP a Varšavské smlouvy. Přestože byly rumunsko-sovětské vztahy o poznání chladnější, než tomu bylo například v případě Československé socialistické republiky (ČSSR), Bulharska či Německé demokratické republiky (NDR), rozhodně nemůžeme Rumunsko v tomto ohledu přirovnávat co do nezávislosti k Jugoslávii či co do izolace k Albánii. Na druhé straně je ovšem pravdou, že rumunská diplomacie umně využívala zvláštního postavení země v rámci sovětského bloku. Rumunsko mělo i díky sovětsko-čínské roztržce nadstandardní vztahy právě s Pekingem. Rumuni udržovali vztahy jak s Izraelci, tak zejména s Palestinci.

Strach z případné sovětské agrese spojoval Ceaușesca s Titem. Od začátku 70. let dochází k široké spolupráci obou zemí v řadě oblastí. Jmenujme monumentální vodní dílo *Železná vrata* na Dunaji či spolupráci na řadě vojenských projektů.* Rumunsko v té době rovněž udržuje těsné kontakty s rozvojovými zeměmi. V polovině 80. let v nich působí na 16 000 rumunských specialistů, zatímco v Rumunsku studuje na 20 studentů ze zemí Afriky, Asie a Latinské Ameriky.⁶

Jestliže 70. léta jsou z mezinárodního hlediska pro Ceaușescovo Rumunsko vrcholem, v 80. letech dochází k postupnému ústupu z výsluní, s čímž souvisí fakt, že kritici stále častěji upozorňovali na porušování lidských práv v Rumunsku.

80. léta rovněž znamenají postupné sbližování Východu se Západem a rozvratný element v podobě Ceaușescova Rumunsku se tak stává pro Západ nepotřebným. Zajímavým příkladem svébytnosti rumunské zahraniční politiky je účast rumunských sportovců na „bojkotovaných“ Letních olympijských hrách v Los Angeles v roce 1984. Rumunsko se však v 80. letech dostává do stále větší izolace, přičemž je nuceno hledat nové partnery v takových státech jako je Chomejního Írán, Castrova Kuba či Kim-Ir Senova Korejská lidově demokratická republika (KILDR). Na konci 80. let je Rumunsko na mezinárodním poli obviňováno zejména Maďarskem⁷ z porušování práv maďarské menšiny. Tato obvinění (ze strany socialistické země!) postavení Ceaușesca ve světě ještě více oslabují. Vztahy s Maďarskem vyostřily do té míry, že Rumunsko v srpnu 1989 odvolalo na protest proti rozhovoru s rumunským exkrálem Michalem svého zástupce v Budapešti. V roce 1989 je tak na Rumunsko ze Západu nahlíženo jako na bizarní stát porušující lidská práva a náboženské svobody. Dvacet let před tím přitom nechávali západní politici výstřelky rumunského režimu bez povšimnutí...

*Zmíňme zejména spolupráci leteckých závodů *Avioane Craiova* a *SOKO* produkující známé bitevníky IAR 93 *Orao* (rumunská verze), respektive J-22 *Galeb* (jugoslávská verze).

1.1.2 Tristní ekonomická situace

Stejně jako mezinárodní postavení, tak i ekonomická situace Rumunska se v průběhu 70. a 80. let zhoršovala. Rumunská ekonomika přestávala být konkurenceschopná. Například v roce 1982 klesl vývoz rumunských výrobků do zahraničí oproti předchozímu roku o 20 %.¹ Země doplácela na rigidní centralizovaně plánované hospodářství, na orientaci na těžký průmysl, stejně jako na megalomanské plány svých vládců. Byly budovány zbytečné průmyslové komplexy, které neodpovídaly potřebám rumunské ekonomiky. Výsledkem neuvážené hospodářské politiky byl pokles růstu HDP. Jestliže v roce 1977 rumunská ekonomika rostla o 9 %, v roce 1980 dosahoval hospodářský růst 3 % a o rok později pouze 2,1 %.²

Velké problémy mělo i rumunské zemědělství. Proto byly vypracovány plány na snížení spotřeby zemědělských výrobků. Situace došla tak daleko, že bylo státním zdravotním ústavem spočítáno, kolik potravin každému Rumunovi stačí na měsíc. Toto množství pak bylo vydáváno na přiděl. Tato opatření byla oficiálně zdůvodněna tím, že rumunští obyvatelé se zbytečně přejídají, a proto by se měli stravovat skromně. Za příklad šel sám soudruh Ceaușescu, který údajně snídal pouze rajčata a kozí sýr.²

Skutečný stav státu ostře kontrastoval s velkolepými plány rumunského vůdce. Země se sice dokázala zbavit zahraničního dluhu, jenže za cenu drastických omezení. Ta na vlastní kůži pociťovali obyvatelé země. Topilo se pouze omezeně, benzín byl na přiděl. Na přelomu let 1985–1986 byl pak v Rumunsku vydán zákaz čtyřicet sedm dnů využívat osobní automobily.³ Později mohly v neděli vyjíždět automobily střídavě pouze se sudým nebo lichým číslem na konci poznávací značky.⁴ Špatná energetická situace vedla k tomu, že bylo povoleno svítit v bytě pouze jednou 40W žárovkou.⁵

Kromě útlaku a nesvobody byla právě hrozivá ekonomická situace země hlavním důvodem nespokojenosti obyvatelstva. Tento důvod můžeme oprávněně použít jako jeden z hlavních motivů lidové nevole. V 60. a 70. letech totiž byl útlak ze strany bezpečnosti na podobné úrovni, na rozdíl od situace z konce 80. let, avšak byly zajištěny základní materiální potřeby obyvatel. Stát fakticky přestával plnit jednu ze svých základních funkcí. Přitom právě to, že žádný Rumun nebude trpět nedostatkem jako v předválečných letech, mělo být jedním z hlavních rysů socialistického Rumunska.

1.1.3 Extrémní podoba režimu Nicolae Ceaușesca

Stejně jako v řadě dalších států střední a východní Evropy i Rumunsko bylo v 70. a 80. letech státem, kde nebyla respektována lidská práva, nekonaly se svobodné volby apod. Přesto se režim v Rumunsku svou podobou vymykal. V prosinci roku 1989 bylo jedno z hlavních hesel demonstrantů „*Pryč s Ceaușescem*“. Rumunský diktátor se stal zosobněním režimu, pro mnoho obyvatel byl právě on hlavním důvodem jejich špatné životní situace.

Proč tomu tak bylo? Pro Rumunsko 70. a 80. let je typická zvýšená mobilizace obyvatelstva, budování kultu osobnosti a silný dohled ze strany tajné policie. Tento stav vyvolával silný emocionální vztah mezi lidem a jeho vůdcem. Nicolae Ceaușescu se stal personifikací rumunského režimu. Když se zemi dařilo, byl oslavován, ale zároveň v době úpadku se toto – byť uměle vyvolávané zbožňování – mohlo rychle přeměnit v nenávist. V souvislosti s režimem v Rumunsku v době vlády Nicolae Ceaușesca se občas používá přídomek *sultanistický* či *sultánský*. Je tento přídomek v případě Rumunska na místě? Nejprve si ukažme, jak sultanistický režim definují Juan Linz a H. E. Chebabi: „*Je to režim založený na neomezené vládě jednotlivce. Loajalita vládci není založena na ideologii, ani na charismatických kvalitách vládce, ale na metodě cukru a biče, kterou používá ve vztahu ke svým poddaným. Vládce není omezen žádným aparátem. Režim prostupuje všechny složky společnosti. Je zbořena hranice mezi státem a režimem. Představitelé režimu nejsou vybíráni podle kariérního řádu, ale přímo podle osobních sympatií vládce. V čele režimu tak velice často stojí lidé blízcí vládci, často jeho osobní příbuzní... Slabinou režimu je nedostatečná racionálně právní a ideologická legitimizace.*“¹

Zkusme si nyní na základě výše popsaného ve stručnosti představit několik základních rysů sultanistického režimu a ty konfrontovat s realitou Ceaușescova Rumunska:

1) Osobní kult vládce

Budování kultu osobnosti dosáhlo až groteskních rozměrů. Rumunský vládce byl oslavován téměř při každé příležitosti. Vládcovy narozeniny se staly pompézními národními slavnostmi. Stejných poct se dočkala i diktátorova manželka Elena. O diktátorském páru byly skládány písně, točeny filmy, psány oslavné básně apod. Toto téměř zbožšťování nejlépe dokládají tituly, kterými byl rumunský vládce v oficiálním tisku oslavován: *Bůh, Velký, Spravedlivý, Vůdce, Karpatský génius, Dunaj myšlenek, Titán titánů, Hrdina celoplanetárního míru, Nejpracovitější z dělníků, Nejrolničtější z rolníků* apod. Elena Ceaușescu pak byla *Hrdinkou, Vůdkyní a Matkou národa*.²

2) Nepotismus

Členům Ceaușescovy rodiny – klanu Ceaușescu–Petrescu – se dostávalo skutečně privilegovaných pozic. Patrně nejlépe na tom byla manželka Elena. Ta, přestože opustila předčasně základní školu, dosáhla řady vědeckých i stranických funkcí a stala se dokonce místopředsedkyní vlády. Syn Ceaușescových Nicu Ceaușescu byl připravován na nástupnickou roli tím, že již v mladém věku stanul v čele mládežnické organizace, stal se poslancem, později okresním tajemníkem strany apod. Vysokých postů však dosáhli i další členové rodiny, ať už ve straně, státním aparátu, armádě či v diplomatickém sboru. Jeden z Ceaușescových bratrů tak byl radou na velvyslanectví ve Vídni, další velitelem policejní akademie, jiný stanul v čele Státní plánovací komise, hned dva diktátorovi švagři se stali rumunskými premiéry apod.

3) Silný dohled nad obyvatelstvem

Rumunská tajná policie *Securitate* patřila k nejobávanějším represivním složkám ve východním bloku. Prostřednictvím sítě informátorů agenti *Securitate* monitorovali nálady v rumunské společnosti a okamžitě likvidovali jakákoliv ohniska odporu. Rumunská společnost žila ve strachu ze sledování a udávání. Dennis Deletant však v souvislosti se *Securitate* hovoří o vymknutí kontroly,³ kdy se tajná policie stala mocným aparátem s vlastními plány a ambicemi.

4) Propojení režimu a státu

Komunistická strana Rumunska (Partidul Comunist Român, PCR) zcela prolнула se státním aparátem, stala se jeho bytelnou součástí. Tato skutečnost byla později dotvrzena i po formální stránce, kdy straničtí tajemníci na župní úrovni stanuli rovněž v čele župní správy. Tento trend na nejvyšší úrovni potvrdil v roce 1974 sám Nicolae Ceaușescu, když k funkci generálního tajemníka Komunistické strany Rumunska stanul nově v pozici rumunského prezidenta.

5) Slabá ideologie, často nahrazená kultem vládce

Linz a Chebabi zdůrazňují, že v tomto případě bylo Ceaușescovo Rumunsko výjimkou.⁴ Režim byl skutečně původně vystavěn na marxistické ideologii, její vliv však s upevňováním role rumunského diktátora postupně slábl. V souvislosti s budováním kultu vládce (s odkazem na velikou rumunskou historii a apelováním na národní cítění) bývá někdy Ceaușescův režim nazýván *patrimoniálním*.⁵

Pro úplnost dodejme, že v souvislosti s Rumunskem Nicolae Ceaușesca hovoří Chebabi a Linz jako o režimu s jasně sultanistickými tendencemi⁶, zatímco Linz se Stepanem ho nazývají rovnou sultanistickým⁷. Mezi jeden z klíčových rysů sultanistických režimů patří podle Cheabi a Linze rovněž to, že jejich odstraňování je často spojeno s násilím a někdy i se smrtí vládce.⁸ Vládci jsou silně spjati s režimem, stávají se jeho personifikací. Při odstraňování režimu jsou tak vládci jedním z hlavních terčů odpůrců. Padají spolu s režimem. Vládci jsou rovněž často tak uchvázeni mocí a odtrženi od reality, že se za žádných okolností nechtějí svého postu vzdát. To pak vede k jejich násilnému odstranění, které často končí smrtí vladaře. Příkladem může být Trujillo v Dominikánské republice, ale i Nicolae Ceaușescu. Naprostou většinu charakteristik sultanistických režimů tedy Ceaușescův režim splňuje. Na základě získaných poznatků ho tak můžeme označit za sultanistický.

1.2 Rumunské ozbrojené složky

Rumunskou revoluci lze chápat jako povstání lidu, jako souboj různých skupin uvnitř rumunské komunistické strany nebo jako střet určitých složek rumunského bezpečnostního aparátu. Lidové povstání bylo na počátku celé revoluce, k jednotlivým křídům bojujícím o moc se dostaneme v části věnované vzniku FSN. Pro pochopení násilné povahy revoluce je však bezpodmínečně nutné znát aktéry tohoto střetu. Je proto třeba zmínit se o rumunských bezpečnostních složkách a jejich zapojení do průběhu revoluce.

1.2.1 Armáda

Největší část rumunského bezpečnostního aparátu představovala stočtyřicetitisícová rumunská armáda. Ta byla primárně cvičena na boj s vnějším nepřítelem. Důležitým prvkem je fakt, že v Rumunsku existovala šestnáctiměsíční branná povinnost. To v důsledku znamenalo, že každý rumunský muž měl praktickou zkušenost se službou v armádě. Povinná služba měla za následek faktické začlenění armády (na rozdíl například od Securitate) jako všudypřítomné součásti rumunské společnosti. Vzhledem k silné vojenské tradici, ale i k výše zmíněnému faktu, vzbuzovala armáda ze všech ozbrojených složek mezi rumunským obyvatelstvem největší důvěru. Tato důvěra a provázanost armády s obyvatelstvem měla na druhou stranu psychologický dopad i na členy armády. Odmítali použít zbraně proti vlastním spoluobčanům a houfně se přidávali na stranu odpůrců režimu. Je důležité připomenout, že tento fenomén a klíčový faktor rumunské revoluce měl postupný vývoj. Nejdříve se přidávali k demonstrantům vojáci v ulicích rumunských měst, teprve později se k FSN oficiálně připojilo i armádní velení. Vztah armády s obyvatelstvem v roce 1989 ostatně nejlépe demonstruje jedno z hesel, které protestující křičeli v ulicích rumunských měst na přihlížející vojáky: „*My jsme rumunský lid – vy jste rumunská armáda – koho chráníte?*“⁴.

Je rovněž důležité připomenout, že Nicolae Ceaușescu armádě příliš nedůvěřoval a tomu odpovídala i její výstroj a výcvik. Tyto nedostatky se pak plně projevíly při „střetech“ s tajnou policií a odpůrci FSN v prosinci 1989.

1.2.2 Securitate

Hlavním protipólem armády byla v tomto ohledu tajná policie *Securitate*. Právě na ni se rumunský režim při budování totálního dohledu nad obyvatelstvem spoléhal.

V roce 1989 zaměstnávala 38 862 osob. K tomuto číslu je nutné připočítat na půl miliónu spolupracovníků tajné policie.⁵ Vzhledem k takto rozsáhlé síti se podařilo rumunské tajné

policii infiltrovat drtivou většinu všech opozičních skupin v Rumunsku. Zároveň měla dokonalý přehled o náladách a situaci v zemi. Díky své velikosti, síti spolupracovníků, ale i řadě politických her a vlastním ozbrojeným oddílům, se Securitate stala důležitou – částečně však nekontrolovatelnou – složkou rumunského bezpečnostního aparátu. Podle generála Iona Pacepy měla Securitate tak unikátní postavení s tolika mezinárodními vazbami a vlastními „podnikatelskými“ aktivitami, že ji za nejvýraznější ohrožení svého postavení považoval i Nicolae Ceaușescu.⁶

Pro pochopení tvrdosti násilných střetů je nutné zmínit, že Securitate disponovala vlastními speciálními oddíly, z nichž největší respekt vzbuzovalo osm set skvěle vyzbrojených a vycvičených členů protiteroristické jednotky USLA (*Unitatea Specială de Luptă Antiteroristă*). K tomu je třeba přičíst důležitý fakt, že díky svému chování a zákrokům vůči jakémukoliv odporu proti režimu byla tajná policie v zemi extrémně nepopulární. Stála a padala s existencí totalitního režimu. Řada jejích členů tak v prosinci 1989 bojovala o vlastní existenci.

1.2.3 Milice

Součástí rumunských bezpečnostních sil byl i milice (policie) s více jak 32 000 členů. Početní stav pracovníků tajné policie tak byl vyšší, než tomu bylo u policie klasické. Milice vykonávaly v Rumunsku běžnou policejní práci. Během revoluce se policejní jednotky buď nezapojily nebo se přidaly na stranu armády.*

1.2.4 Vlastenecké gardy

Mezi dalších ozbrojené oddíly sil patřily *Vlastenecké gardy* (*Gărzile patriotice*). Ty měly během případné agrese nepřátelských vojsk do Rumunska po vzoru jugoslávské *Teritoriální obrany* (*Teritorijalna odbrana*) podporovat partyzánským způsobem boje rumunskou armádu. Přestože byly gardy tvořeny a řízeny místními buňkami komunistické strany, během revoluce do bojů nezasáhly nebo se připojily na stranu revolucionářů.

* Pozici a zapojení policie do revolučních událostí zajímavým způsobem dokumentuje snímek **Papír bude modrý** (*Hirtia va fi albastră*) rumunského režiséra Radu Munteana.

2. Rumunsko v průběhu revoluce

2.1 Počátek revoluce

Jako spouštěcí moment rumunské revoluce můžeme označit násilnosti v západorumunském městě Temešvár, které propukly 16. prosince 1989. Dříve než se dostaneme k samotné revoluci, je na čase osvětlit, proč právě Temešvár byl místem prvních nepokojů a co bylo onou jiskrou, která zažehla jeden z nejdůležitějších dějinných zvrátů rumunské historie.

Starobylý Temešvár leží v západní části Rumunska blízko maďarských, ale i srbských hranic. Vzhledem ke své strategické poloze byl v minulosti důležitým opěrným bodem rakousko-uherské monarchie a významným ekonomickým a obchodním uzlem. Díky tomu se město postupně stalo centrem celého regionu Banát. Díky historickému vývoji, socio-ekonomickému rozvoji a své geografické poloze se jednalo o město multikulturní. V Temešváru, stejně jako v celém Banátu, žila nemalá komunita Čechů, Slováků, Srbů, Němců, ale zejména Maďarů. Dle sčítání lidu v roce 1977 tvořila z 334 278 obyvatel Temešváru maďarská populace celých 13 %.⁸ Pro zajímavost, při posledním sčítání to bylo už jen necelých 7,5 %.⁹

Právě díky své historii, ale i blízkosti hranic se vždy obyvatelé Banátu orientovali především na Západ, kterým tak byli také často ovlivňováni. K tomuto vlivu v pozdějších letech jistě nemalou měrou přispěla i možnost naladit maďarské a jugoslávské televizní stanice. Na druhou stranu znamenala blízkost hranic s okolními státy možnost dostat informace nejen do Temešváru, ale umožňovala i snadnější přístup pro zahraniční novináře. Temešvár tak můžeme považovat za jakýsi propojovací uzel mezi okolním světem a zbytkem Rumunska. Vzhledem ke specifickému vývoji města i regionu hovoří někteří autoři o místních obyvatelích jako o *Homo Timisiensis*.¹⁰ Jako charakteristické vlastnosti pro tento „druh“ jmenují toleranci, otevřenost a předpoklad k občanské harmonii.¹¹ Jde tedy o vlastnosti, které nám kontrastují s totalitním Ceaușescovským Rumunskem konce 80. let. Miodrag Milin zdůvodňuje počátek rumunské revoluce v Temešváru tím, že „*revoluce nezačala tam, kde byla největší bída, ale tam, kde byl pocit největší hanby*“¹². Rumunský Temešvár tak byl na základě historických, ekonomických, ale i geografických faktorů předurčen stát se oním centrem prvotního odporu. Tím, co pak v podstatě celé události odstartovalo, byly okolnosti kolem vykazání temešvárského evangelického pastora László Tökése.

* Etymologický původ slova lze usuzovat z názvu župy Timiș, jehož je Temešvár centrem. Timiș je pak jednou ze součástí historické oblasti Banát, která zabírá území současného Rumunska, Srbska a Maďarska.

2.2. László Tókéš

László Tókéš byl stejně jako jeho otec pastorem *Rumunské reformované církve*.^{*} Již od počátku 80. let patřil k hlasitým kritikům Ceaușescova režimu. Jako příslušník maďarské menšiny publikoval své názory v maďarských samizdatových médiích jako byl například undergroundový list *Ellenpontok*.¹³ Mezi hlavní oblasti jeho kritiky patřilo potlačování práv maďarské menšiny, ale například i Ceaușescův projekt na násilnou urbanizaci země.¹⁴ Za své názory byl pronásledován jak ze strany režimu, tak postihován vedením církve. Po dokončení studií v Kluži a krátkém působení v Brasově a Deji byl povolán v roce 1986 na místo pomocného pastora v Temešváru. Podle Dennise Deletanta to bylo zejména z toho důvodu, že úřady chtěly Tókése dostat co nejdále z jeho rodiště v Kluži.¹⁵ Dalším faktorem, který ovlivnil toto rozhodnutí, byl podle Deletanta fakt, že maďarská komunita v Temešváru byla v té době rozdrobená a ne příliš aktivní.¹⁶ Od svého příchodu do Temešváru vyvíjel Tókéš řadu aktivit snažících se vyburcovat zejména mládež. Díky svým organizačním schopnostem a aktivnímu přístupu se stal brzy mezi mladými lidmi velmi populární. Zároveň stále pokračoval ve své disidentské činnosti. V létě 1988 zorganizoval protest proti projektu systematizace rumunského venkova, který měl postihnout na osm tisíc vesnic. V říjnu pak uspořádal první divadelní festival maďarské mládeže. Vzhledem k tomu, že byla jeho činnost dlouhodobě sledována Securitate, nenechala na sebe reakce dlouho čekat. V březnu 1989 byla Tókéšovi biskupem Pappem (podle Tókése šlo o spolupracovníka Securitate)¹⁷ zakázána pastorační činnost a zároveň měl být vystěhován do izolované farnosti ve městě Mineu. Tókéš se proti tomuto rozhodnutí odvolal u soudu, který však vystěhování potvrdil. Po celou dobu mu byli oporou členové jeho farnosti, kteří za to byli tajnou policií několikrát zatčeni a brutálně zbiti.¹⁸ Sám Tókéš byl dubnu 1989 napaden maskovaným mužem.¹⁹ V září téhož roku pak byl v rámci vzrůstajícího nátlaku ze strany tajné policie zatčen Tókéšův otec. Datum vystěhování bylo úřady stanoveno na 15. prosince 1989. V té době bylo v NDR po pádu Berlínské zdi, v Československu uplynulo pět dní od jmenování vlády národního porozumění a v Bulharsku dva dny od okamžiku, kdy se *Bulharská komunistická strana* sama vzdala svého výsadního postavení a její zástupci v čele s Petarem Mladenovem přislíbili uspořádání svobodných voleb v létě příštího roku.²¹

* Rumunská reformovaná církev (*Biserica Reformată din România, Româniail Református Egyház*) je jednou z šestnácti státům uznávaných církví v Rumunsku. Patří mezi protestantské kalvinistické církve. Při sčítání lidu v roce 1992 se k církvi přihlásilo 802 454 obyvatel Rumunska, což činilo 3,5 % populace.

2.3. Protesty v Temešváru

Důležitým prvkem počátků rumunské revoluce byla mobilizace. Je zajímavé, že toto vyburcování obyvatelstva mělo interetnický charakter. Pro pochopení dalších událostí je důležité připomenout, že László Tőkés byl na konci 80. let postavou známou nejen svým farníkům, obyvatelům Temešváru, širší rumunské veřejnosti, ale i na Západě. V červenci 1989 v rozhovoru pro maďarskou televizi otevřeně kritizoval vedení Rumunské reformované církve a i představitele státu a strany. Právě skrze maďarskou televizi se dostaly zprávy o odbojném maďarském knězi na Západ a vzbudily o jeho osobu takový zájem, že jak americké, tak britské velvyslanectví vyslalo do Temešváru své zástupce, aby podali o jeho vystěhování podrobnou zprávu.²²

Tato skutečnost donutila zástupce úřadů v čele se starostou Temešváru Petru Moțem postupovat obezřetně, bez viditelného použití síly. Právě tento přístup umožnil volný vstup Tőkésových podporovatelů do pastorova domu i na přilehlé náměstí. Ráno 15. prosince 1989, v den, kdy měl být pastor Tőkés i s těhotnou manželkou a dvěma malými syny vystěhován, shromáždili se na jeho podporu před farou jeho příznivci a utvořili živý řetěz, aby zabránili jeho vystěhování. V té době se podporovatelé skládali zejména z komunity Tőkésových maďarských farníků. Postupně během odpoledne se však k nim přidávali i obyvatelé rumunské národnosti a charakter protestu se měnil. Odpolední proslov tak vedl jinak silně promaďarsky smýšlející kněz v rumunštině.* Zazněla zde první hesla proti Ceaușescovi, na podporu demokracie apod. Poté, co Tőkés slyšel stále radikálnější projevy nespokojenosti a volání po svobodě, uvědomil si, že nejde již jen o něj, ale o budoucnost celé země.²³

Protesty pokračovaly i druhý den. Demonstrantům byla dokonce dána záruka, že kněz bude smět zůstat nadále v Temešváru.²⁴ Samotný dav svých podporovatelů přestal zvládat i samotný Tőkés. Ten byl demonstranty vyzván, aby je vedl do ulic. Tőkés to odmítl a ve svých pamětech toto rozhodnutí odůvodnil jednak tím, že se cítil být více knězem než politikem, jednak tím, že v davu zahlédl několik agentů Securitate a bál se případných provokací, které by mohly zdiskreditovat maďarskou menšinu v Rumunsku.²⁵ Vzhledem k vyostřující se situaci byly povolány policejní posily a hasičské vozy s vodními děly. Ty byly také nakonec použity na rozehnání demonstrantů před farou a v přilehlých ulicích.

* László Tőkés je v současnosti europoslancem, místopředsedou Evropského parlamentu. V minulosti proslul jako hlasitý bojovník za práva Maďarů. Je předsedou Maďarské národní rady v Transylvánii a prezidentem Světového svazu Maďarů. Na svých internetových stránkách sám sebe prezentuje jako reprezentanta transylvánských Maďarů.²⁶

Zároveň byl Tőkés spolu s rodinou násilím vyveden z fary a převezen do svého vyhnanství v městečku Mineu v severozápadním Rumunsku. Podle svých slov byl předtím brutálně zbit tajnou policií.²⁷

Přestože byl „hlavní původce všech nepokojů“ Lázsló Tőkés odstraněn z Temešváru, nepodařilo se protesty zastavit. To svědčí o tom, že problém se již dávno přestal týkat pouze vzdorovitého kněze, potažmo maďarské populace ve městě. Právě skutečnost, že i 17. prosince se v ulicích Temešváru stále nacházely tisícovky protestujících ukazuje, jak se z drobného incidentu stal veřejný projev odporu proti režimu, který neměl do té doby v Rumunsku obdoby. Protesty nabíraly na intenzitě a bylo vyrabováno množství obchodů, mezi nimi i knihkupectví s tituly Nicolae Ceaușesca. Tyto knihy pak byly veřejně spáleny.²⁸ Podle oficiálních zpráv způsobili demonstranti škody ze více jak pět miliónů lei.²⁹

Probíhající protesty samozřejmě nemohly zůstat bez odezvy ze strany úřadů. K policejním silám byly postupně povolány i armádní jednotky s obrněnými vozy. Právě přítomnost obrněnců situaci ještě více vyhrotila. Je na místě připomenout, že v Rumunsku prakticky neexistovala pořádková policie v takové podobě jako byl Pohotovostní pluk VB v Československu. Rumunští vůdci neváhali v případě jakýchkoliv nepokojů povolat rovnou armádu.*

Právě použití armádní techniky v ulicích města, rozvášněné davy a zmatení vojáci základní služby byli předzvěstí tragédie. Demonstrantům se podařilo získat pět obrněných vozů a ovládnout centrum města. Představitelé místní komunistické strany byli Ceaușescem instruováni, aby okamžitě nastolili pořádek a rozehnali protesty. Zároveň byla do města vyslána zvláštní delegace rumunského bezpečnostního aparátu. Do města přijel vysoký představitel Securitate Emil Macri doprovázený generály policie Constantinem Nutou a Mihaleuem Velicuem. Večer pak přiletěli náčelník generálního štábu Gusă a náměstek ministra obrany Stănculescu. Nepřijeli s jiným cílem než splnit přání Nicolae Ceaușesca: rozprášit demonstrace. Zároveň došlo k doplnění armádních jednotek ve městě. Ve městě operovala jak armáda, policie, tak jednotky Securitate. Zasahujícím vojákům pak bylo sděleno, že jedou potlačit maďarské provokace.³⁰

* Příkladem může být tzv. Brašovská rebelie v listopadu 1987, kdy na potlačení protestujících dělníků použil režim mimo jiné i plně vyzbrojené armádní jednotky podporované obrněnými vozy.

Hlavní centrum protestů, Náměstí svobody (*Piața Libertății*), se proměnilo v noci ze 17. na 18. prosince v bojiště. Poté, co demonstranti neuposlechli výzev k opuštění prostoru ani varovných výstřelů, začaly bezpečnostní jednotky s nebývalou brutalitou pálit do neozbrojeného davu a za použití obrněných transportérů demonstranty rozehnaly. Výsledkem bylo třicet mrtvých, více jak dvě stě raněných a sedm set zadržených.³¹

Po rozprášení protestů silou se zdálo, že je vzdor u konce, přestože v té době neměly temešvárské události co do rozsahu, intenzity, ani brutality potlačení v Rumunsku obdoby. I v minulosti sice obyvatelé vyjádřili svůj nesouhlas s vnitropolitickou situací, ale jen v omezené míře. Kromě výše jmenované Brašovské rebelie z roku 1987 jmenujme například protesty horníků v údolí řeky Jiu v červnu 1977 či stávky pracujících (v Kluži a Turdě v listopadu 1986) a studentů (v únoru 1987 v Jasech). Tyto protesty však měly veskrze lokální charakter a byly brzy umlčeny. Možná odtud můžeme odvozovat velkou míru sebevědomí Nicolae Ceaușesca, když i přes vážnost situace nezrušil plánovanou zahraniční cestu do Íránu, kde hodlal uzavřít důležité obchodní kontrakty. V době své nepřítomnosti pověřil dohledem nad situací v zemi svoji ženu Elenu spolu se členy předsednictva strany Emilem Bobu a Manea Mănescem.*

Toto rozhodnutí můžeme zpětně hodnotit jako Ceaușescovu osudovou chybu. Nepřítomnost vrchního velitele výrazně oslabil bezpečnostní složky, zejména armádu při jejich ochotě po temešvárském masakru nadále potlačovat demonstrace silou. Návrat Ceaușesca do země pak rozjitřil emoce nespokojeného obyvatelstva. Každopádně můžeme Ceaușescovu nepřítomnost považovat za důležitý psychologický faktor pro pozdější vývoj rumunských událostí.

Pro úplnost dodejme, že Ceaușescova návštěva Íránu měla znamenat důležitý impuls pro skomírající rumunskou ekonomiku. Rumunský prezident v Teheránu uzavřel kontrakty dohromady za více jak dvě miliardy amerických dolarů.³² Návštěva Íránu rovněž deklaruje směřování zahraniční politiky Rumunska na konci 80. let. Země se zoufale snažila vymanit z diplomatické izolace, kam se v rámci uvolňování vztahů mezi Východem a Západem dostala. Rumunská diplomacie proto hledala své partnery jednak v rozvojových zemích, zejména v Africe, jednak v obskurních režimech jako byla Kuba, KLR či právě teokratický Írán.

Události v noci ze 17. na 18. prosince samozřejmě nezůstaly bez odezvy. Ve městě byl vyhlášen výjimečný stav a došlo k dalšímu posílení jednotek ve městě.

* Manea Mănescu byl manžel Ceaușescovy sestry Marie a v letech 1974–1979 premiérem země.

Bezpečnostní složky neváhaly znovu použít zbraně, výsledkem tak byli další mrtví. V Temešváru byl rovněž vyhlášen výjimečný stav, který zakazoval shlukování více než dvou osob.³³ Protesty se z ulic přenesly do temešvářských závodů. 18. prosince bylo pondělí a po horkém víkendu se zaměstnanci sešli opět na pracovištích, kde docházelo k živým debatám o předchozích událostech a celkové vnitropolitické situaci v zemi. Řada dělníků pak měla buď osobní zkušenost s protesty nebo do nich byl zainteresován někdo z jejich rodinných příslušníků. Proto se nelze divit, že situace v podnicích, ale i v celém městě, byla velmi napjatá. Již od dopoledních hodin probíhaly debaty mezi zástupci zaměstnanců s vedením továren a vedoucími představiteli PCR.

V Temešváru, jako průmyslovém centru západního Rumunska, sídlila celá řada strojírenských závodů. Jedním z nejdůležitějších center protestů se stal podnik *Elektorbananat* (ELBA). Zde docházelo k prvním projevům nespokojenosti právě v pondělí, v úterý pak dělníci vyhlásili stávkou.³³ Dělníci požadovali nejen zlepšení svých pracovních podmínek, ale i vyšetření zásahu a důstojné pohřbení obětí masakru. Těla obětí byla totiž za nejpřísnějšího utajení převezena do Bukurešti, zde spálena a rozprášena.³³ Poté, co neuspělo při vyjednávání vedení podniku, přišli s pracujícími diskutovat zástupci města a strany vedení starostou Moțem a župním tajemníkem strany Bălanem. K nim se později přidal náčelník generálního štábu Gusă. Právě přítomnost vysokého představitele ozbrojených sil poukazuje na důležitost a vyhrocenost celého konfliktu ve městě. Vyjednávači PCR byli v nelehké pozici. Z jedné strany na ně tlačili svými požadavky protestující dělníci, opora komunistické strany, na straně druhé měli právě od vedení komunistické strany v Bukurešti jasné pokyny protesty potlačit.³⁴ Situace v továrně se ještě vyostřila poté, co došlo v jejím okolí po zásahu ozbrojených složek k zabítí několika demonstrantů. Přesto se nepodařilo protesty potlačit. Ty naopak stále sílily. Symbolem protestů však pomalu přestával být László Tőkés, ale stala se jím právě továrna *Electrobanat*.

Jako vyústění temešvářských událostí můžeme vnímat středu 20. prosince 1989, kdy se dělníci z mnoha průmyslových závodů dali na pochod městem. I přes početné policejní a vojenské jednotky ve městě se nepodařilo vstupu demonstrantů na Operní náměstí (*Piața Operei*)* zabránit. Na patrolující vojáky demonstranti křičeli mimo jiné „*Nechceme násilí*“ a „*Armáda je s námi*“.³⁴

* V současné době nese náměstí, v upomínku na prosincové události, název Náměstí vítězství (*Piața Victoriei*).

Demonstranti vylezli na mnohé armádní transportéry a přítomným vojákům nabízeli potraviny a cigarety. Pochodující dav začal pak zpívat zakázanou hymnu *Probuď se, Rumune* (*Deșteaptă-te, române*), objevily se rumunské vlajky s vystříhaným komunistickým znakem apod. Revolucionářům se podařilo na náměstí dostat do domu Opery, jejíž balkón se stal improvizovanou tribunou pro řečníky z řad zástupců dělníků, ale i studentů, vysokoškolských profesorů a jiných profesí. Na balkóně se před více jak čtyřicetitisícovým davem pokusil vystoupit i premiér Constantin Dăscălescuů právě dorazivší z Bukurešti, byl však okamžitě vypískán. Stejně neúspěšný byl i při jednání se zástupci protestujících. Podle Iona Savu, jednoho z členů vyjednávacího týmu, se vyjednávači učili za pochodu, a tím, jak sílily protesty v ulicích, rostly jejich požadavky.³⁵

Z jednání o ekonomické situaci, bytové otázce apod. tak postupně situace vygradovala až k požadavkům na odchod Nicolae Ceaușesca, pád vlády a svobodné volby. Revolucionáři vytvořili *Rumunskou demokratickou frontu*, zastřešující politickou organizaci demokratických sil ve městě. V jejím čele stanul profesor Technické univerzity v Temešváru Lorin Fortuna. Byl rovněž vytvořen program Fronty, který můžeme považovat za umírněnější verzi požadavků revolucionářů vůči zástupcům PCR. V programu tak můžeme nalézt požadavek politické svobody, svobodných voleb, dodržování lidských práv, ale i volání po lepším zásobování a lékařské péči. O odstoupení Nicolae Ceaușesca však není v programu zmínka.³⁶

Vyjednávači PCR narazili na flexibilního protivníka se silnou a zejména viditelnou podporou. Proto sáhlo vedení strany po dalším silovém řešení. Vzhledem k tomu, že armáda v Temešváru již po neblahých zkušenostech nezasahovala (na základě rozkazu ministra obrany generála Milea),³⁷ rozhodlo se vedení PCR (podle některých zdrojů to byla akce přímo iniciovaná Ceaușescem)³⁸ nasadit k potlačení temešvárských nepokojů dělníky z župy Olt. Přestože bylo skutečně vypraveno čtrnáct vlaků, jejich cestující do města buď vůbec nedorazili, nebo našli náměstí téměř vylidněné. Reakce PCR byla v té době již opožděná. Z Temešváru se již začala revoluce lavinovitě šířit celým Rumunskem. Samotné město tak svoji historickou úlohu splnilo.

Na brutální zásah bezpečnostních sil reagovalo znepokojivě formou protestu jak Evropské společenství a OSN, tak řada států v Evropě i ve světě. Francouzský ministr zahraničí Rocard v Národním shromáždění uvedl, že jeho země uvítá pád Nicolae Ceaușesca.⁴⁰ Sovětská strana prostřednictvím Eduarda Ševarnadzeho odsoudila násilí, stejně jako např. Velká Británie, Spojené státy, Německo a v neposlední řadě i Československo. Kdysi blízký spojenec PCR, *Svaz komunistů Jugoslávie*, s ní na protest proti temešvárským událostem přerušil styky.

Protesty v Temešváru získaly brzy i mezinárodní ohlas. Kromě reportérů zahraničních médií přispěl k rozšíření zpráv do světa i fakt, že řada obyvatel Temešváru, kteří byli maďarského původu, měla příbuzné právě v Maďarsku a ty o situaci informovala. Výrazným prvkem pak je i aktivita revolucionářů, kteří svá prohlášení, zprávy o situaci ve městě a požadavky faxovali na jugoslávskou ambasádu v Bukurešti, odkud se dostaly přes Bělehrad dále do světa.³⁹

Vzhledem k tomu, že oficiální rumunská média o situaci v Temešváru neinformovala, využívali rumunští občané informace zahraničních rozhlasových stanic zejména *Hlasu Ameriky* a *Rádia Svobodná Evropa*. Právě díky zahraničním médiím, ale i pomocí zpráv od příbuzných a známých z Temešváru a okolí, se začala Rumunskem šířit revoluční vlna. Ta nejprve zasáhla města v župě Timiș, odtud se přelila do dalších měst v Transylvánii a nakonec do celého Rumunska.

Charakter protestů byl podobný jako v Temešváru. Demonstranti se scházeli na náměstích, formulovali požadavky vůči představitelům PCR, provolávali hesla, ale docházelo i k útokům na stranické sekretariáty a místa spojené s útlakem ze strany režimu. Podobné scénáře měly protesty jak v Aradu, Kluži či Brašově, tak i ve městech mnohem menších. Nejen v Temešváru si demonstrace vyžádaly oběti. Příkladem může být Sibiu*, kde se protesty proměnily v násilné střety tajné policie s demonstranty, jejichž výsledkem bylo několik mrtvých.⁴¹

Přestože protesty propukaly spontánně po celém Rumunsku, zcela klíčovým se stal vývoj v Bukurešti.

* Bouřlivost protestů v Sibiu jistě do značné míry ovlivnil i fakt, že prvním tajemníkem PCR ve stejnojmenné župě byl nenáviděný syn Nicolae Ceaușesca Nicu.

2.4. Revoluce v Bukurešti

Nicolae Ceaușescu se do Bukurešti vrátil odpoledne 20. prosince. Jestliže před odletem do Iránu hodnotil situaci v zemi jako klidnou,⁴² vývoj posledních dnů ho musel znepokojit. Proto ještě týž den večer vystoupil v televizním projevu k národu, aby na dramatický vývoj v Rumunsku reagoval. Je na místě připomenout, že do té doby měli obyvatelé Rumunska k dispozici pouze zahraniční zpravodajské kanály, popřípadě zprávy od obyvatel zasažených oblastí, a tak byl Ceaușescův projev v podstatě první veřejnou reakcí oficiálních míst na protesty v západní části země. V projevu Ceaușescu ostře vystoupil proti nepokojům v Temešváru. Za jejich původce označil „*chuligánské, teoristické, protinárodní skupiny, které jsou napojeny na reakční, imperialistické, iredentistické a šovinistické kruhy a zahraniční špionážní služby*“.⁴³ Právě spojitost nepokojů se zahraničím Ceaușescu v projevu několikrát zdůraznil. Své spoluobčany vyzval k obraně země a k tomu, aby se semkli kolem komunistické strany.⁴⁴

Tón Ceaușescova vystoupení ani v nejmenším nenaznačoval, že by chtěl „Conducator“ opozici jakýmkoliv způsobem ustoupit. Chování rumunského vůdce můžeme označit jako výsledek naprostého odtržení od reality a ztráty veškerých rozlišovacích schopností. I přes bouřlivý vývoj v dalších státech východního bloku se snažil za každou cenu udržet u moci. Pro manifestaci jednoty rumunského lidu svolal na 21. prosince do centra Bukurešti masovou demonstraci. Zároveň dal pokyn místním stranickým funkcionářům, aby po celé zemi organizovali na pracovištích setkání s dělníky a tak demonstrovali jednotu strany a dělnické třídy.⁴⁴

Na plánovanou demonstraci před budovou Ústředního výboru Rumunské komunistické strany na Palácovém náměstí (*Piata Palatului*) byli svezeni pečlivě prověřeni pracující ze všech bukurešťských podniků. Přesto se podařilo průběh demonstrace narušit řadě protestujících nesouhlasících s režimem a především s brutálním zákrokem v Temešváru. Nejdříve začali provolávat hesla „*Pryč s Tyranem! Ať žije svoboda! Včera Temešvár, dnes celá země*“⁴⁵ apod. a následně vybuchl v blízkosti hlavní tribuny granát se slzným plynem. Krátce nato byl přerušen přímý přenos rumunské státní televize a poté, co viditelně otřesený Ceaușescu opustil řečnický post, byla demonstrace rozpuštěna. Přesto řada protestujících v ulicích města zůstala i do pozdních nočních hodin. Velkou část z nich tvořili studenti bukurešťských vysokých škol. Studenty techniky vedl jejich tehdejší vyučující a pozdější rumunský premiér Petre Roman. Proti demonstrantům v ulicích zasáhly v noci jednotky Securitate. Výsledkem bylo 49 mrtvých, 463 raněných a 698 zadržovaných.⁴⁶

Podle Miroslava Tejchamana byl jedním z faktorů, který ovlivnil počet obětí zásahu bezpečnostních sil v hlavním městě i fakt, že jednotky bezpečnosti měly podobnou barvu uniforem jako více méně neutrální příslušníci policie. V nočních hodinách tak nebyli demonstranti schopni rozpoznat hrozící nebezpečí.⁴⁷

Události v Bukurešti nabraly podobný charakter, jako tomu bylo o několik dní dříve v Temešváru. Brutální zásah bezpečnostních sil nejenže demonstranty nezastavil, naopak vyvolal další vlnu nevole. A to nejen mezi rumunským obyvatelstvem, které zprávy z metropole ještě více zradikalizovaly, ale dokonce i na nejvyšších armádních postech. Proti postupu vojsk ministerstva vnitra vystoupil ministr obrany Vasile Milea, který zároveň odmítl nasazení armádních jednotek proti demonstrantům. Ráno 22. prosince byl generál Milea ve své pracovně nalezen mrtvý. Rumunský státní rozhlas, stále ještě stojící na straně Ceaușesca, oznámil, že byl Milea odhalen jako zrádce spolupracující s chuligány a imperialistickými kruhy a pod tíhou těchto obvinění spáchal sebevraždu.⁴⁸

Okolnosti smrti generála Milei zůstávají v Rumunsku dodnes závdavkem pro řadu spekulací a mýtů. Dokonce i přímo na pohřbu byl Milea velitelem tankových vojsk Ionem Hortopanem označen za hrdinu, který byl „zavražděn Ceaușescovou diktátorskou klikou“.⁴⁹ Po revoluci byla v Rumunsku ustanovena senátní komise, která vyšetřovala generálovu smrt. Komise rekonstruovala na základě výpovědí očitých svědků poslední okamžiky generálova života a došla k názoru, že rumunský ministr obrany skutečně spáchal sebevraždu silně rozrušený poté, co se vrátil ze setkání s Ceaușescem. Smrt ministra obrany opět přilila olej pod kotel rumunské revoluce. Podle Petera Siani-Daviese bylo zveřejnění Mileaovy sebevraždy rumunským rozhlasem již třetí Ceaușescovou osudovou chybou – po odletu do Íránu a nepovedeném televizním projevu 21. prosince.⁵⁰ Záhadné úmrtí jednoho z vrchních velitelů rumunských ozbrojených sil mělo pochopitelně velký dopad na postoj armády během revoluce. Vzhledem k tomu, že již dříve odmítaly armádní jednotky zasahovat proti demonstrantům, znamenala Mileaova smrt klíčový zlom, po kterém se armáda zcela přidala na stranu protestujících. To se plně projevilo již během odpoledních demonstrací v Bukurešti 22. prosince 1989. Ráno bylo před Ústředním výborem dislokováno 14 tanků, 45 obrněných transportérů a přes 1 000 vojáků a členů *Securitate*.⁵¹ V 11 hodin dopoledne se na přímý rozkaz nového rumunského ministra obrany generála Stănculesca začaly tyto jednotky stahovat s tím, že nemají proti přicházejícím demonstrantům zasahovat.⁵² Sám Stănculescu, původně Mileaův náměstek na ministerstvu obrany a jedna z klíčových postav celé rumunské revoluce, přestal dopoledne plnit rozkazy Nicolae Ceaușesca, přičemž, jak sám později přiznal, předstíral zlomeninu nohy, kterou měl pro větší věrohodnost zasádrovanou.⁵³

Zajímavé je, že kromě armády se z oblasti stáhly i jednotky Securitate. Tuto akci pak dodatečně posvětil velitel tajné policie generál Vlad.⁵²

Ceaușescu se ještě pokusil k rozehnání nepokojů v metropoli zmobilizovat Vlastenecké gardy. Místo očekávaných 5 000 mužů se však nakonec na podporu diktátora shromáždilo v rumunské metropoli pouhých 300. I to svědčí o tom, jak slabý vliv měl rumunský prezident v posledních dnech svého života na ozbrojené síly v zemi. Zároveň nám tento postoj Securitate poněkud nabourává představu tajné policie jako novodobé pretoriánské gardy, která bude při svém vůdci stát do posledního dechu. Tento konec loajality vrchnímu veliteli znamenal klíčový zvrat v rumunské revoluci.

Kolem půl dvanácté odpoledne se desetitisícové davy demonstrantů shromáždily před nikým nehlídaným ústředním výborem strany. Ceaușescu se zoufale snažil zvrátit situaci na svoji stranu, a proto vystoupil se svým posledním projevem. Demonstranti mu však ani tentokrát nedovolili projev dokončit. Z televizních záběrů je patrné, že Nicolae Ceaușescu byl překvapen odporem vlastního obyvatelstva a nikterak neskrývanými projevy nevole vůči vlastní osobě. Přitom ze stejného místa mu v roce v srpnu roku 1968 aplaudovaly desetitisíce jeho spoluobčanů, když ve svém plamenné a emotivní řeči rozhodně odsoudil invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa.

Potom, co rozvášněný dav diktátora vypískal, pokusili se demonstranti vniknout do nikterak hlídané budovy Ústředního výboru. Ceaușescovi se podařilo na poslední chvíli spolu s manželkou, dvěma bodyguardy, tajemníkem strany Emilem Bobu a dalším vysokým stranickým funkcionářem Manea Manescem, uletět armádním vrtulníkem. Ten byl jako součást tzv. *Plánu Z** vždy připraven přepravit generálního tajemníka rumunské komunistické strany do bezpečí. Prominentní pasažéři nejprve odletěli do letního prezidentského sídla ve Snagovu, kde museli vrtulník z důvodu přetížení opustit Bobu s Manescem.

Stroj pak pokračoval na prezidentův příkaz na vojenské letiště Pitești. Podle bývalého vysokého funkcionáře PCR a pozdějšího disidenta Silvia Brucana měl Ceaușescu namířeno na vojenskou základnu v Târgoviște, kde chtěl diktátor vybudovat centrum odporu proti revoluci.⁵³

Do Târgoviște však vrtulník nedorazil. Poté, co pilot zjistil, že je zaměřen raketami protiletadlové obrany, nařídil mu Ceaușescu, aby okamžitě přistál na poli nedaleko města Titu.

* Název *Plán Z* byl používán zejména západními novináři pro speciální, do nejmenších detailů zpracovanou operaci, na útěk Nicolae Ceaușesca z Bukurešti v případě ohrožení. Plán byl vypracován v roce 1970 v souvislosti s hrozbou sovětské invaze. Pro tuto tajnou operaci se někdy používá i termín „*Luceafărul*“, což je rumunský výraz pro „ranní hvězdu“ a je to mimo jiné i název slavné básně Mihaie Eminesca.⁵⁴

Zde manželé spolu s oběma bodyguardy zastavili místního lékaře a přikázali mu, aby je dopravil do Târgoviște. O špatném stavu rumunské ekonomiky vypovídá skutečnost, že Dacii, kterou se přepravovali, došel v průběhu jízdy benzín. Prezidentský pár tak byl nucen zastavit další vozidlo, které je nakonec do města dovezlo. V Târgoviști však byli téměř okamžitě zatčeni milicí a převezeni na místní vojenskou základnu. Z prvního páru Rumunska se stali vězni nových vládců země.

2.5. Vznik Fronty národní spásy

Za jeden z klíčových bodů rumunské revoluce můžeme považovat první vystoupení Ceaușescových odpůrců v rumunské státní televizi. Revolucionářům se podařilo za podpory armádních jednotek vniknout do budovy televize a přibližně v jednu hodinu odpoledne v rámci živého televizního přenosu promluvit k obyvatelstvu země. Jako první vystoupil herec Ion Caramitru, který oslovil Rumuny následujícím provoláním:

*„Bratři, díky bohu jsme v televizním studiu, dosáhli jsme ho na pancířích tanků společně se studenty a vojáky a spolu s tisíci a tisíci Rumunů.“*⁵⁵

Již samotné Caramitrovo provolání je symbolické. Zmínka o bohu byla v rumunských sdělovacích prostředích v předchozích letech nemyslitelná. Caramitru rovněž sdělil svým spoluobčanům, že na straně revoluce nejsou pouze studenti, ale i armádní jednotky. Připomeňme si, že se jednalo prakticky o první možnost revolucionářů oslovit obyvatele Rumunska pomocí sdělovacích prostředků. Do té doby byli (i prostřednictvím státní televize) vykreslováni jako chuligáni v žoldu cizích mocností. Mezi jinými vystoupil v živém televizním přenosu revolucionářů básník Mircea Dinescu, který informoval o tom, že diktátor uprchl.⁵⁶ Revolucionářům se získáním budovy státní televize podařilo ovládnout klíčové médium v zemi. V rámci improvizovaného televizního přenosu se v počátku projevila velká roztržitost opozičních sil. Vysílání chyběl sjednocující koncept, řada prohlášení působila zmatečně a naivně.

Pro převzetí moci v zemi bylo nutné vytvořit orgán, který by sjednotil značně diferencovanou rumunskou opozici. Kdo by však měl zastupovat prozatímní vládu v zemi? Naivita první vlny revolucionářů (většinou umělců) se projevila v návrhu básníka Dinesca, aby byli za pomoci armádních letadel svezeni do Bukurešti zástupci všech rumunských okresů.⁵⁷ V situaci, kdy nebylo jasné, zda jsou skutečně všichni členové armády na straně revoluce a kdy v řadě rumunských měst docházelo k přestřelkám mezi revolucionáři a členy Securitate, byl tento nápad značně utopistický. Stejně jako v řadě dalších zemí východního bloku bylo revoluční hnutí značně pestrým spojením lidí nejrůznějších profesí a názorů. Ti byli v době revoluce spjatí především odporem proti vládě Nicolae Ceaușesca. Důvody, které za tímto odporem stály, však byly značně odlišné. Obrovské názorové rozdíly mezi revolucionáři pak vedly na počátku 90. let k rozpadu revolučních hnutí (později politických stran) vzešlých z revoluce. Tento proces se týkal v podstatě všech zemí východního bloku.

Vraťme se však do Rumunska v prosinci roku 1989. To se v dané chvíli nacházelo v katastrofálním stavu a bylo třeba ho sjednotit a pokusit se vyvést zemi z krize. Proto bylo nezbytné v Bukurešti vytvořit silné vedení země, které by umělo splnit tyto základní podmínky:

- Nastolit pořádek v zemi
--> bylo nutné potlačit odpor jednotek loajálních starému režimu
- Vypořádat se se starým režimem
--> zde bylo jedním z klíčových bodů dopadnout manžele Ceaușescovy a zároveň potrestat viníky bezpráví z dob diktatury
- Připravit svobodné volby
--> jeden ze základních atributů demokratického přechodu
- Nastartovat rumunskou ekonomiku
--> rumunské hospodářství bylo v katastrofálním stavu. Bylo potřeba zajistit alespoň základní potřeby obyvatelstva.

Tyto úkoly mohla splnit jenom silná vláda opírající se o loajální bezpečnostní aparát, těšící se důvěře obyvatelstva a která by byla současně uznána mezinárodním společenstvím.

Zcela klíčový se zde jeví přechod rumunské armády na stranu revolučních sil. Pouze pomocí ní se podařilo nastolit pořádek v zemi a silou zlomit odpor příznivců starého režimu. Jestliže v počátcích revoluce byli hybnou silou studenti a umělci, v dalších fázích revoluce se dostávali do popředí bývalí aparátčící PCR, představitelé armády apod. I to byl jeden z důvodů, proč bylo klíčové revoluční hnutí v zemi, Fronta národní spásy, kritizováno za to, že se dostatečně neodpoutalo od předchozího režimu a řada jeho představitelů v rámci FSN pokračovala ve své politické dráze. Stejně jako v řadě dalších států (Bulharsko, Československo, Maďarsko) přešla řada exponentů starého režimu na stranu opozice. Rumunský případ je však výjimečný mírou, ve které k tomuto „převlékání kabátů“ docházelo. Aktivní zapojení armády do revolučního dění pak můžeme chápat jako logický krok spjatý s násilným charakterem rumunské revoluce. Asistence ozbrojených sil byla v takovém případě nezbytná.

Složení revolucionářů výraznou měrou ovlivnila i absence silnějšího disentu v letech vlády Nicolae Ceaușesca. Opozice proti Ceaușescovi se sestávala zejména z bývalých činitelů PCR, představitelů maďarské menšiny a nepříteli širokého okruhu intelektuálů. V době revoluce tak

tato nepočtená skupina do revolučních událostí výraznějším způsobem – možná i díky své nezkušenosti – nepromluvila.

Během odpoledne 22. prosince vystoupila v rumunské televizi jménem nejrůznějších uskupení široká paleta řečníků. Boris Zingher promluvil jménem *Rumunského demokratického hnutí*, Florin Filipoiu za *Sociální akci*, avšak teprve Ion Iliescu přišel jako zástupce silného a významného uskupení, které dostalo již zmíněný název *Fronta národní spásy (Frontul Salvării Naționale) – FSN*.⁵⁹ Ta zahrnovala široké spektrum aktérů odpovídající výše popsanému přehledu.

Zajímavá je cesta k názvu celého hnutí. Na řadě míst Rumunska v té době spontánně vznikala uskupení, která měla ve svém názvu slovo „fronta“ (případně „fórum“). To mělo vyjadřovat sjednocené spektrum odpůrců vůči předchozímu režimu. V Temešváru a Aradu tak působilo *Rumunské demokratické fórum*, v Jasech *Rumunská lidová fronta* a v Brašově *Fronta vlastenecké svobody*. Při jednání revolucionářů v Bukurešti padla celá řada návrhů na jméno nového uskupení. Původně zvažovaný název *Demokratická fronta* byl odmítnut s tím, že je toto spojení příliš zatíženo minulostí.⁵⁷ Zejména Petre Roman ostře vystoupil proti návrhu na vytvoření *Demokraticko-socialistické sjednocené fronty* s tím, že především slovo *socialistický* je v názvu nové demokratické síly v zemi v současné době neobhajitelné.⁵⁸ Přes jisté výhrady tak byl přijat nakonec název *Fronta národní spásy*. Peter Siani-Davies⁵⁸ rozděluje představitele tohoto revolučního hnutí do pěti následujících skupin:

1) Zástupci ozbrojených sil

Do této skupiny patří zejména nový ministr obrany Victor Stănculescu, náčelník generálního štábu Gușă, generálové Voinea, Chițac* či zástupce milice plukovník Ruși.

2) Bývalí členové armády, kteří museli po konfliktu s Ceaușescem ze svých postů odejít

Jedná se o ty členy armády, kteří byli při prováděných čistkách propuštěni nebo přesunuti na podřadnější pozice. Jmenujme například generály Militara, Tudora či Doicarua.

* Právě na příkladu generála Chițaca je možné demonstrovat, jak velkým názorovým zvrátům v případě velení rumunské armády docházelo. Mihai Chițac byl v prosinci 1989 jedním z velitelů vojenského zásahu v Temešváru. Během revoluce se přidal na stranu revolučních sil a po roce 1990 vykonával funkci ministra vnitra. V říjnu 2008 byl za podíl na střelbě do demonstrantů v Temešváru spolu s Victorem Stănculescem odsouzen k patnácti letům odnětí svobody. Výkon trestu byl však záhy přerušen ze zdravotních důvodů. Mihai Chițac zemřel v prosinci roku 2010.

3) Bývalí členové vedení PCR, kteří museli po konfliktu s Ceaușescem ze svých postů odejít

Do této skupiny patří bývalý předseda Svazu komunistické mládeže a člen ÚV PCR Ion Iliescu, bývalý velvyslanec Rumunska ve Spojených státech Silviu Brucan nebo bývalý ministr obchodu Alexandru Bârlădeanu. Významnou postavou revoluce pak byl bývalý předseda Valného shromáždění OSN Corneliu Mănescu nebo bývalý člen komise OSN pro lidská práva Dumitru Mazilu. Ten v létě 1989 zveřejnil v západních médiích zprávu o stavu rumunské mládeže a 22. prosince byl zatčen komandem Securitate. Povstaleckými jednotkami byl však osvobozen a mohl se tak stát významnou postavou prvních měsíců revoluce.⁵⁹

4) Představitelé rumunské inteligence a zástupci uměleckých kruhů

Tato skupina často spjatá s nepočetným disentem sehrála svoji roli především v počátcích revoluce, kdy se jí podařilo vsadit na známé tváře; později v konfrontaci se zkušenými politickými „matadory“ její vliv uvaldal. Můžeme sem zařadit například již výše zmíněné Dinesca a Caramitra nebo filmového režiséra Sergia Nicolaesca. Nakrátko stanula v *Radě fronty národní spásy* (RFSN) i básnířka Ana Blandiana. Členem RFSN byl i televizní pracovník a současný ředitel televizní společnosti CME (mimo jiné vlastník TV NOVA) Adrian Sârbu.

5) Zástupci rumunských podniků, akademické obce, profesních svazů apod.

Tyto představitele vynesly do povědomí širší veřejnosti až revoluční události. Řada z nich se však uplatnila v rumunském politickém životě po roce 1990. Nejzářnějším příkladem je vysokoškolský pedagog Petre Roman, který se stal prvním porevolučním premiérem. Mezi dalšími zmiňme Cazimira Ionesca či Gelu Voicana Voiculesca.

Představitelé FSN samozřejmě můžeme rozdělit i podle mnoha jiných kategorií. V případě vůdců revoluce můžeme hovořit například o tzv. trojgeneračním rozvrstvení. Tím, do jaké věkové kategorie tito činitelé náleží, jsou výrazně ovlivněny jejich názory, ale rovněž entuziasmus a chuť na změnu politického systému. Ve stručnosti můžeme za představitele *první generace* označit předválečné komunisty, kteří byli odstaveni Ceaușescem v boji o moc a později se stali jeho výraznými odpůrci. Jedná se zejména o signatáře tzv. dopisu šesti (např. Brucan, Manescu, Bârlădeanu).

Za představitele *druhé generace* lze označit technokraty, kteří část studií prožili v Moskvě a podařilo se jim získat významné pozice ve strukturách PCR např. (Iliescu, Károly Király, Nicolae Dumitru).

A konečně do *třetí generace* patří lidé, kteří se narodili ve 40. a 50. letech, podařilo se jim studovat na Západě (např. Petre Roman studoval v Paříži), byli ambiciózní, vzdělaní a často úspěšní ve svém oboru, ale během 70. a 80. let působili v atmosféře pěstování kultu Nicolae Ceaușesca. Kromě výše zmíněného Petre Romana do této skupiny můžeme zařadit Adriana Năstase, Dana Mircea Popesca či Adriana Severina. Právě především s příslušníky třetí generace je spojen pojem Skupina Trocadero, což byla skupina mladých ekonomů, právníků, sociologů apod., která své jméno získala díky Restauraci Trocadero, vedle níž sídlil Institut světové ekonomiky, kde se tato skupina scházela.⁶⁰ Právě zde docházelo k vášnivým debatám o budoucím vývoji Rumunska a právě zde přednášeli své příspěvky budoucí významní činitelé rumunské (nejen) politické scény.

Motivace k odporu proti Ceaușescovi byla opravdu různorodá. Vznik Fronty národní spásy pak můžeme považovat za jakousi z nouze ctnost, tedy za akt chvilkové potřeby, když aktéry sjednocoval především odpor vůči vůdci než cokoliv jiného. To ostatně vysvětluje i širokou podporu, které se FSN v prvních měsících její existence dostávalo. Ovšem právě skutečnost, že se jednalo o široké a nesourodé spektrum aktérů, které často kromě odporu proti předchozímu režimu nic nespojovalo, vedlo rovněž (podobně jako v případě Občanského fóra v Československu) k brzkému rozpadu hnutí.

Podle některých kritiků mohlo slovo „spása“ v názvu nového hnutí vyvolat v občanech paniku. Jeho zastánci však oponovali tím, že vzhledem ke katastrofálnímu stavu země je tento výraz zcela na místě.⁶¹ Ve svém televizním projevu Iliescu ostře kritizoval předchozí režim Nicolae Ceaușesca právě za to, že Rumunsko přivedl na pokraj ekonomické katastrofy a zároveň vyzval všechny Rumuny, aby se připojili k obrodě země.⁶² Ještě téhož dne byla prostřednictvím televizního vysílání rumunskému obyvatelstvu představena Rada fronty národní spásy, jakési dočasné kolektivní vedení země a v nočních hodinách byl zveřejněn program FSN.

O tom, že složení Rady bylo názorově opravdu pestré, svědčí bouřlivé hádky, které byly na jejich jednání vedeny. Nebylo zcela jasné, jaké bude postavení RFSN v rámci rumunského státu. Dokonce i samotní členové Rady se ve svých názorech rozcházeli. Nicolae Militaru tvrdil, že RFSN je orgán strany a státu, zatímco Petre Roman se vyslovoval pro vymezení Rady vůči vládní moci.⁶³ Spojení FSN a ozbrojených sil bylo vyjádřeno i formálně, když byli členové

Nejvyšší vojenské rady (ta měla zajistit lepší součinnost mezi armádou a ministerstvem vnitra) přijati do RFSN. Program FSN, jakýsi provizorní a narychlo sestavený výsledek jednání široké palety členů RFSN, tedy lidí z různých částí rumunské společnosti s odlišným politickým přesvědčením, se skládal z těchto jedenácti hlavních bodů: ⁶⁴

- 1) Vedoucí role jedné strany bude rozpuštěna, bude zaveden pluralitní systém založený na demokratické soutěži politických stran.
- 2) Svobodné volby budou uspořádány v dubnu.
- 3) Zákonodárná, výkonná a soudní moc musí být odděleny. Všichni političtí vůdci budou voleni v demokratických volbách s tím, že svoji funkci mohou vykonávat maximálně dvakrát.
- 4) Dojde k přestavbě rumunské ekonomiky tak, aby byla efektivní a konkurenceschopná. Byrokracie spojená s plánovaným hospodářstvím musí být eliminována.
- 5) Zemědělství bude restrukturalizováno. Větší příležitost bude dána menším družstvům a soukromým zemědělcům.
- 6) Školství, kultura a tisk budou očištěny od ideologie. Národní kultura bude vytvořena na novém základě.
- 7) Budou zajištěna práva a svobody etnických menšin žijících na území Rumunska.
- 8) Těžba a vývoz nerostného bohatství budou přeorganizovány tak, aby byly v první řadě uspokojeny potřeby obyvatel země.
- 9) Rumunská zahraniční politika bude založena především na dobrých sousedských vztazích s okolními státy. Rumunsko se zapojí do budování nové sjednocené Evropy. Všechny závazky (zejména se zeměmi Varšavské smlouvy) musí být vypořádány.
- 10) Vnitřní i zahraniční politika musí vést k podpoře lidských práv a svobod a rozvoji jedince.
- 11) Členstvím ve Frontě národní spásy se její vůdci zavazují k znovuoobnovení občanské společnosti v Rumunsku a garantují tak vítězství demokracie, svobody a lidské důstojnosti pro všechny občany země.

Zveřejněný program byl spíše obecného a dlouhodobého charakteru. Přesto bylo zřejmé, že se jeho autoři chtějí jasně vymezit vůči předchozímu režimu. Prvotní úkol, se kterým se museli noví vládcové země vypořádat, bylo převzetí kontroly nad celou zemí a likvidace ohnisek odporu především z řad příslušníků Securitate.

Teprve poté bylo možné začít pracovat na plánu obnovy země. Významná postava FSN, Silviu Brucan, jej pak zjednodušeně charakterizoval následovně:

„*Více potravin, více tepla, více elektřiny a světla, lepší dopravu a lepší lékařskou péči.*“⁶⁵

To, že se představy o dalším směřování země u jednotlivých vůdců diametrálně odlišovaly, se ukázalo až v následujících měsících. Původně jmenovaná RFSN měla 39 členů, později jejich počet vzrostl na 145, skutečným výkonným orgánem se však stal 11členný výkonný výbor. V jeho čele pak stanul Ion Iliescu, prvním zástupcem se stal Dumitru Mazilu.

Výkonný výbor měl za úkol koordinovat činnost RFSN a působit v době její nepřítomnosti. Ale díky obratnosti svých členů, většinou zkušených funkcionářů PCR, se stal v prvních revolučních měsících nejdůležitějším exekutivním orgánem ve státě. Iliescu se tak stal přechodnou hlavou státu. Přestože řada jeho pravomocí byla omezena, dokázal díky šikovné politice ze svého nového postavení získat maximum. To ukázaly i prezidentské volby v květnu roku 1990, které se mu podařilo s drtivým náskokem vyhrát. RFSN tak převzala pozici rumunského přechodného parlamentu. Vzhledem ke krizové situaci vládla RFSN do přechodných voleb především prostřednictvím dekretů. Jako první byl pak zveřejněn *Dekret o ústavě, organizaci a funkcích Rady fronty národní spásy a jejích místních výborů*. Tím byla položena síť buněk RFSN, které měly začít vznikat i na místní úrovni.

Mimo to samozřejmě působila nová vláda, v jejímž čele stanul Petre Roman. Své zastoupení v nové vládě získali čtyři armádní důstojníci, z toho tři generálové. Victor Stănculescu se stal ministrem hospodářství, Mihai Chițac ministrem vnitra a Nicolae Militaru novým rumunským ministrem obrany. Ministrem turismu se stal armádní kapitán Mihai Lupoi. Zajímavé je, že z členů přechodné vlády si svůj post po květnových volbách zachovali pouze premiér Roman, ministr kultury Andrei Pleșu a ministr školství Mihai Șora. Nová vláda se však stala odrazovým můstkem pro nastávající hvězdy rumunské politické scény. Na postech ministerských náměstků zde začínali budoucí premiéři země a bývalí kolegové ze státní plánovací komise Theodor Stolojan a Nicolae Văcăroiu.

V souvislosti s duální existencí vlády a Výkonného výboru FSN se nabízí otázka o jisté spojitosti s podobným uspořádáním v řadě zemí bývalého východního bloku v období vlády komunistického režimu. I zde kromě vlády existovalo předsednictvo komunistické strany, které zásadním způsobem (a většinou po zásazích z Moskvy) ovlivňovalo směřování země.

2.6. Krvavá revoluce

Přestože v Rumunsku došlo velice rychle ke zformování hlavní revoluční síly (následně i jejích názorových oponentů) a k předání moci došlo v poměrně krátkém čase, má tamní revoluce přídomek krvavá. Na následujících řádcích si ukážeme, zdali šlo skutečně o převrat provázený těžkými střety mezi příznivci a odpůrci starého režimu či jsou tato úmrtí způsobena vlnou nedorozumění, nešťastných náhod apod.

Faktem zůstává, že podle oficiálních údajů si rumunská revoluce vyžádala 1 104 mrtvých a 3 352 zraněných.⁶⁶ Do 22. prosince bylo zabito 162 občanů, většina z nich v Temešváru a v Kluži.⁶⁷ Po Ceaușescově pokusu o útěk bylo jen z Bukureště hlášeno na 493 mrtvých a 1 275 raněných.⁶⁸ Skutečnost, že se Bukurešť postupně stala centrem veškerého dění, dokládá i relativně nízký počet padlých z dalších rumunských měst (v porovnání s metropolí).

Po 22. prosinci bylo kupříkladu ze Sibiu bylo hlášeno 99 mrtvých, z Brašova 66, z Temešváru 20 a z Aradu 19.⁶⁹ Většinu obětí tvořili civilisté. Rumunská armáda však během revolučních událostí ztratila 224 mužů, 663 jich bylo zraněno.⁷⁰

Během revoluce rovněž zemřelo 97 příslušníků milice a Securitate. Většina z nich přišla o život v Bukurešti, v Sibiu a na letišti Otopeni.⁷¹ V průběhu revoluce vystříleli příslušníci rumunské armády přes pět miliónů ostrých nábojů.⁷²

Přes toto vysoké číslo nebyly škody na majetku příliš vysoké. Poničeny byly většinou pouze strategicky významné objekty a jejich okolí. V Bukurešti tak bylo kupříkladu zcela zničeno sedm budov v okolí televizní stanice, zapálena univerzitní knihovna v sousedství Ústředního výboru PCR apod.⁷³ Je důležité si uvědomit, že většina bojů mezi armádou a jednotkami Securitate měla podobu pouličních a většinou nočních přestřelků o klíčové budovy rumunských měst. Toto pojetí boje sebou samozřejmě neslo řadu omylů a tragických nedorozumění. V celé řadě případů se revolucionáři postříleli sami mezi sebou. K mnoha incidentům přispěla rozhodujícím způsobem rozjitřená atmosféra v zemi, kdy nebylo zcela jasné, kdo proti komu bojuje, nebyla stanovena bojová linie apod. Vojáci nasazení v bojích byli často nezkušení branci s minimálním výcvikem a nedostatečným vybavením. Peter Siani-Davies zmiňuje i případy nasazení „elitních“ výsadbářů bez jediného absolvovaného seskoku apod.⁷⁴ Zpravodaj BBC John Simpson popisoval chování příslušníků rumunských ozbrojených sil následovně: „*Vojáci byli netrpěliví a nervózní. Neměli jasné rozkazy, co by měli dělat. Slabá a špatně trénovaná armáda se ze všech sil snažila přesvědčit obyvatelstvo o tom, že stojí na její straně. Proto se snažili vojáci za všech okolností ukázat zdrcující sílu svých zbraní.*“⁷⁵

K napjaté atmosféře pak přispěly legendy a zvěsti. Ty jsou spjaty snad s každou významnou událostí v lidských dějinách, často jsou i jejími příčinami, v Rumunsku však dosáhly obrovských rozměrů. Zemí se tak šířily zvěsti o po zuby ozbrojených arabských žoldnéřích, kteří se neštítí ničeho či o letadlech plných hrdlořezů, které na pomoc rumunskému diktátorovi vyslali jeho libyjští a korejští souputníci.⁷⁶

Během revoluce byl také vytvořen obraz *teroristy*. Jestliže v úvodu revoluce tak Nicolae Ceaușescu označoval původce nepokojů v Temešváru, po jeho pádu byl takto nazýván v podstatě kdokoliv, kdo se jakýmkoliv způsobem snažil zabránit úspěšnému dovršení rumunské revoluce. Teroristou se tak v podstatě stal jakýkoliv odpůrce FSN.⁷⁷ Lidovou slovesností dostávali teroristé takřka bájně vlastnosti a jejich počet sahal do astronomických čísel.⁷⁸ Tyto zvěsti pak samozřejmě přispěly k vyostřenější a nervóznější atmosféře v zemi. Je pravda, že zejména v Bukurešti opravdu docházelo k poměrně ostrým srážkám – jen boje o budovu televize si vyžádaly 62 obětí.⁷⁹ Přesto nemůžeme ozbrojenou povahu rumunské revoluce chápat jako konvenční střetnutí. Jednalo se spíše o sérii přestřelek a bojů mezi armádou, ozbrojenými civilisty na straně jedné a zejména příslušníky Securitate na straně druhé. Boje se odehrávaly především v největších rumunských městech, vesnice již jimi v podstatě nebyly poznamenány. Zcela odloučeně od událostí v rumunských městech, a pouze pasivně, tak revoluční dny prožívala například česká komunita v rumunském Banátu.

Vzhledem k početním stavům armády a její výbavě (tanky, letectvo apod.) bylo o výsledku tohoto konfliktu předem rozhodnuto. V podstatě šlo o to, dostat situaci co nejrychleji pod kontrolu. Proto byli všichni příslušníci Securitate opakovaně vyzýváni k tomu, aby složili zbraně. Ráno 23. prosince ujistil velitel Securitate generál Vlad zástupce FSN, že jeho muži jsou na straně revoluce a že budou bojovat po boku rumunské armády.⁸⁰ Podle některých zdrojů⁸⁵ však připravoval Vlad spolu s Ilie Verdetem a dalšími vrcholnými představiteli Ceaușescova režimu přechodný kabinet, který by se zmocnil vlády a odstavil FSN od moci. Během několika následujících dnů, až na malé výjimky, příslušníci Securitate skončili s ozbrojeným odporem. V případě členů tajné služby musíme boj proti revoluci a za starých pořádků chápat jako boj o holý život. V Bukurešti, ale i na mnoha jiných místech země, skutečně docházelo k lynčování příslušníků této nenáviděné tajné služby.

Vyvrcholením ozbrojené části rumunské revoluce pak byl 25. prosinec 1989. Toho dne byli popraveni četou na vojenské základně poblíž Târgoviște popraveni bývalí neomezení vládci země, manželé Ceaușescovy.

2.7. Smrt Nicolae a Eleny Ceaușescových

Poprava prezidentského páru bývá označována za jednu z nejrozporuplnějších kapitol rumunské revoluce. K smrti vůdce země díky politické změně došlo v minulosti v Latinské Americe (Allende) či v Africe (Doe). Rumunský příklad tak šokoval v podstatě celou Evropu. Byl však pouze dovršením tragické podoby revoluce. Stejně jako poprava rumunského diktátora a jeho manželky šokoval svět průběh celého procesu. Ten v žádném případě nemůžeme považovat za spravedlivý. O výsledku procesu bylo v podstatě již předem rozhodnuto. Tuto skutečnost mimo jiné dokládá i skutečnost, že Ceaușescovi obhájci cestovali na vojenskou základnu u Târgoviște spolu s členy popravčí čety.⁸¹ Diktátorovi mělo být údajně nabídnuto, aby si ještě před procesem vybral místo své exekuce.⁸²

Ceaușescu byl během procesu spolu s manželkou Elenou obviněn z genocidy, zneužití pravomocí a rozvracení národního hospodářství. Přelíčení se strhlo ve frašku, kdy byla Elena Ceaușescová obviňována z toho, že žila v luxusu, zatímco obyvatelstvo země trpělo apod.⁸³ Ceaușescu odmítl nést odpovědnost za události v Temešváru a ozbrojená střetnutí v zemi. Ostře odmítl rovněž nové vedení země a revoluci označil za akci řízenou ze zahraničí.⁸⁴

Nicolae Ceaușescu byl spolu s manželkou Elenou po velice krátkém procesu odsouzen k trestu smrti a bezprostředně po vynesení rozsudku vojenským tribunálem* zastřelen popravčí četou tvořenou rumunskými výsadbáři. Pro naše potřeby je spíše než samotný průběh procesu důležitý jeho výsledek. O nutnosti rychlého vojenského procesu rozhodl Výkonný výbor FSN na svém zasedání 24. prosince 1989. Proč musel být diktátor odstraněn? Nabízejí se tři možné teorie:

1) Exekuce byla nutná pro skončení ozbrojených střetů v zemi

To byl oficiální argument FSN. Po smrti Ceaușesca mělo být i jeho nejzarytějšími příznivcům jasné, že další odpor nemá smysl. Faktem zůstává, že v den procesu, 25. prosince, byla situace v zemi ve srovnání s předchozími dny klidná a v Bukurešti tak dokonce proběhly tři svatební obřady.⁸⁵ Po popravě manželů Ceaușescových boje skutečně utichly a 29. prosince mohlo nejvyšší vojenské vedení konstatovat, že armáda má situaci plně pod kontrolou⁸⁶, je však otázkou, zda to bylo skutečně vlivem vojenského tribunálu.

* Předseda vojenského tribunálu plukovník Popa spáchal sebevraždu tři měsíce po procesu. Tato skutečnost přispěla k řadě spekulací a konspiračních teorií o průběhu a účelu celého procesu.

2) Vedení armády se chtělo „zavděčit“ FSN a rumunskému obyvatelstvu

Popravou svého vrchního velitele rumunská armáda prokázala, že je plně loajální vůči FSN a rumunského lidu. Podle průzkumu provedeného v prosinci 1989 v ulicích Bukurešti souhlasilo na 81 % respondentů s popravou prezidentského páru.⁸⁷ Armádní velení tímto aktem tak během deseti dnů zcela změnilo strany konfliktu. V případě generála Stănculesca nabralo převlékání kabátů až děsivou podobu, kdy ještě před procesem osobně vybíral členy popravčí čety.⁸⁸

3) Bylo třeba umlčet nepohodlného svědka

Tato teorie má blízko ke konspiračním teoriím, které jsou s revolucí spojovány. Za revolucí mohla stát sovětská KGB apod.⁸⁹ Vzhledem k hektičnosti průběhu rumunského přechodu k demokracii však tato teorie nezní příliš pravděpodobně. Odstranění Ceaușesca však mohlo výrazně pomoci i hráčům na domácí rumunské politické scéně. Připomeňme si, že proti diktátorovi se v průběhu revoluce kromě armády postavila i řada jeho bývalých spolupracovníků. Právě oni by nestáli o to, aby rumunské veřejnosti připomínal jejich postoje a chování během let diktatury.

Záběry na rozstřílená těla prvního páru obletěla celý svět. Většina evropských státníků popravu Ceaușescových rezoltně odsoudila. Na sovětského ministra zahraničí Eduarda Ševarnadzeho „*udělal proces velice špatný dojem*“⁹⁰, zatímco Spojené státy litovaly toho, že proces nebyl „*veřejný a transparentní*“⁹¹. Závěr rumunské revoluce tak měl hořkou příchut’.

2.8. Analýza průběhu rumunské revoluce

O obrovské dynamice rumunské revoluce svědčí mimo jiné to, že od událostí v Temešváru po popravu prezidentského páru neuplynulo ani deset dní. Na předchozích stránkách jsme se snažili popsat průběh těchto dní a rovněž položit základy pro shrnující analýzu. Nejprve si pojdme ve stručnosti shrnout rumunské revoluční události.

Revoluce v Rumunsku byla projevem nespokojenosti rumunské společnosti se stavem země. Tato nespokojenost pramenila zejména z tristní ekonomické situace a povahy režimu Nicolae Ceaușesca. Pokud k těmto důvodům přidáme i relativní izolovanost země na konci 80. let, máme tři hlavní faktory, které formovaly podobu rumunského přechodu k demokracii. K vypuknutí revoluce pak stačil pouze impuls, kterým byly v případě Rumunska temešvárské nepokoje. Po brutálním zásahu policejních jednotek se začala vlna protestů šířit po celé zemi. Klíčovým bodem celého procesu pak bylo neúspěšné vystoupení Nicolae Ceaușesca v Bukurešti 22. prosince. Vládce prokázal své absolutní odtržení od syrové rumunské reality. Pokus o zakročení silou pak jednak ještě zintenzivnil odpor proti režimu, jednak se znelíbil armádě, která se přidala na stranu revolucionářů. Následně došlo k vytvoření FSN, rozhodující síle rumunské revoluce. Ta za pomoci armády převzala moc v zemi. V rámci „vypořádávání“ se se starým režimem byl popraven diktátor i jeho manželka. Následně byly zlomeny zbytky odporu. Moc plně kontrolovala FSN. Brzy však došlo k obnovení činnosti politických stran, z nichž zejména ty tzv. historické se staly názorovými protivníky Fronty*. Průběh revoluce lze rozdělit časově do těchto tří fází:

- 1) **Počáteční** (16. až 20. prosince): Nepokoje v Temešváru, revoluce se začíná šířit do dalších rumunských měst.
- 2) **Zlomová** (21. až 22. prosince): demonstrace v Bukurešti, armáda se přidává na stranu revoluce, vzniká FSN.
- 3) **Vrcholná** (23. až 25. prosince): armádě se daří pacifikovat odpor oddílů Securitate a Ceaușescových věrných, dochází k popravě manželů Ceaușescových.

V souvislosti s násilnou povahou rumunské revoluce se nabízí otázka, zda byla skutečně nevyhnutelná. Na základě získaných poznatků můžeme říct, že ano. Diktátor odmítal dialog s opozicí, neuznával ji. Zároveň soustředil v rámci své rodiny obrovskou moc a majetek.

* Průběh rumunské revoluce názorně ilustruje schéma v příloze této práce.

V kontrastu s katastrofální situací v zemi se proto stal terčem hněvu rumunského obyvatelstva. Do celého konfliktu mezi prezidentem a jeho odpůrci se pak vložily rumunské ozbrojené složky. Třebaže se na první pohled zdá, že štěpnou linií byla loajalita k rumunskému prezidentovi, v případě příslušníků Securitate šlo často o boj o holý život. Tím, že se rumunská armáda postavila na stranu revoluce, bylo o výsledku brzo rozhodnuto. Přesto je počet mrtvých velmi vysoký. Oběti si můžeme rozdělit celkem do tří kategorií:

- 1) Zabití po zásahu bezpečnostních sil v počátečních fázích revoluce
- 2) Padlí v bojích mezi revolucionáři (armáda, civilisté) a zastánci dosavadního režimu (Securitate, malý počet fanatických stoupců)
- 3) Oběti nešťastných náhod

Přímý zahraniční vliv na průběh rumunské revoluce můžeme označit za minimální. Dramatické změny ve střední a východní Evropě samozřejmě povzbudily odpůrce režimu v jejich úsilí, stejně jako jistou roli hrála izolovanost Rumunska v 80. letech. Přesto byla revoluce zejména výsledkem vnitřního pnutí. Spekulace o podílu zpravodajských služeb (KGB) na pádu tak můžeme díky znalosti průběhu revoluce odmítnout.

Stejně jako v mnoha jiných státech došlo i v Rumunsku k vytvoření sjednocujícího revolučního hnutí (FSN), které se stalo hlavní silou revoluce. V rumunském případě se však toto uskupení od podobných projektů ve východní Evropě (např. v Československu) odlišovalo zejména zapojením armádních činitelů. Tuto skutečnost však determinovala ozbrojená podoba revoluce. Tu rumunskou si ostatně můžeme pro lepší názornost ukotvit hned do několika teoretických rámců.

2.8.1. Rumunská revoluce z hlediska politické teorie

Díky řadě politických změn zejména v zemích Latinské Ameriky, ale i střední a východní Evropy, existuje celá řada teorií, které se snaží zachytit tuto problematiku z teoretického hlediska. My se pokusíme na následujících řádcích aplikovat nejzajímavější teorie tranzice na příkladu rumunské revoluce. K tomuto účelu použijeme teorie tranzice vypracované Samuelem Huntingtonem, Alfredem Stepanem a Terry Lynn Karlovou a Philippem Schmitterem.

- Typologie přechodů k demokracii v pojetí Samuela Huntingtona

Samuel Huntington ve svém známém díle *Třetí vlna: demokratizace na sklonku dvacátého století* považuje pro podobu přechodu k demokracii za klíčový vztah mezi vládou a opozicí, dále vztah mezi reformátory a odpůrci ve vládě a vztah mezi radikály a umírněnými v rámci opozičního hnutí.⁹² Na základě toho Huntington rozlišuje tři možné typy přechodu k demokracii.

- 1) *Transformace*: Změnu odstartuje elita nedemokratického režimu. Příkladem mohou být přechody k demokracii v Bulharsku, Maďarsku či Rusku.
- 2) *Sjednaný přechod*: Dojde k dohodě mezi vládnoucí garniturou (reformátoři) a opozicí (umírnění). K sjednanému přechodu došlo například v Československu, Polsku či Jihoafrické republice.
- 3) *Nahrazení*: Jedná se o nahrazení, vytlačení či svržení předchozího nedemokratického režimu. Hlavní roli zde hraje opoziční síla. Za příklad slouží Nikaragua, Írán či Rumunsko.

Zařazení rumunského přechodu k demokracii: *Nahrazení*

Zde můžeme za vrcholnou opoziční sílu považovat FSN – byť transformovanou až v průběhu revoluce. Pozdní vznik skutečné opozice si můžeme vysvětlit především silně represivní podobou Ceaușescova režimu, která potlačovala byť jen náznaky odporu. V případě Rumunska se proti sobě postavil neústupný vládce a poměrně radikální opozice. Obě složky pak disponovaly ozbrojenými silami (tyto však přecházely v průběhu revoluce z jedné strany na druhou).

- Typologie přechodů k demokracii v pojetí Alfreda Stepana

Alfred Stepan představil hned osm možných typů přechodu k demokracii.⁹³

Ty můžeme rozdělit do dvou kategorií:

- 1) K přechodu k demokracii dochází díky válce a dobytí, a to:
 - a) *vnitřní restaurací po dobytí zvnějšku* (např. Norsko po druhé světové válce)
 - b) *vnitřním přetransformováním* (např. Řecko po druhé světové válce)
 - c) *zvnějšku monitorovaným nastolením* (např. Japonsko po druhé světové válce)

- 2) K přechodu dojde díky procesu uvnitř společnosti, a to:
 - a) *redemokratizací zahájenou zevnitř* (např. Španělsko po smrti generála Franka)
 - b) *tlakem veřejnosti prostřednictvím demonstrací a stávek* (např. Československo v roce 1989)
 - c) *paktem mezi politickými stranami* (např. Keňa v roce 2002)
 - d) *organizovanou násilnou revoltou* provedenou reformistickými stranami (např. Rumunsko v roce 1989)
 - e) *revoluční válkou vedenou marxisty* (např. Kuba v roce 1959)

Zařazení rumunského přechodu k demokracii: *Organizovaná násilná revolta* (s výhradami)

Zde je důležitý dovětek „provedený reformistickými silami“. V případě Rumunska nám toto zařazení poněkud pokulhává. Rumunská armáda, která vedla ozbrojenou část revoluce, byla čímkoliv, jen ne reformistickým uskupením. Armáda se k revoluci přidala až poté, co se jí přičil zákrok proti vlastnímu obyvatelstvu. Přesto je tato kategorie ze všech nabízených příkladů rumunskému příkladu nejbližší. Mohou se sice objevit námitky, že v Rumunsku došlo k změně díky tlaku veřejnosti, jak však upozorňují Kunc s Dvořákovou,⁹⁴ zde se míní tlak nenásilný. Tato kategorie tedy u rumunské revoluce nepřichází v úvahu.

- Typologie přechodů k demokracii v pojetí Terry Lynn Karlové a Philippa Schmittera
Podle Terry Lynn Karlové a Philippa Schmittera jsou pro podobu přechodu k demokracii klíčoví jeho hybatelé.⁹⁵ Díky různým kombinacím aktérů a zvolených strategií pak můžeme hovořit o čtyřech možných typech demokratické tranzice, které opět můžeme rozdělit do dvou kategorií:

1) Přechod shora – hybatelem jsou elity

- Pakt*: Hlavními hybateli jsou elity. Ty se dohodnou na mnohostranném kompromisu vyhovujícím všem zúčastněným stranám. Můžeme pak rozlišit *pakt vojensko-civilní, pakt mezi politickými silami, socioekonomickou dohodu, náboženskou* (respektive *etnickou*) *dohodu* apod. (např. Venezuela v roce 1958).
- Vnucení*: Hlavním hybatelem jsou elity vládnoucího režimu, které se rozhodnou pro demokratizaci (např. Bulharsko v roce 1989).

2) Přechod zdola – hybatelem jsou masy

- Reforma*: Hlavním hybatelem jsou masy. Ty si tlakem na vládnoucí elity vynutí rozsáhlé politické, společenské či ekonomické změny (např. Československo v roce 1989).
- Revoluce*: Hlavním hybatelem jsou masy, které násilně vystoupí proti moci a jejím představitelům. Vládnoucí režim je poražen silou. Karlová se Schmitterem upozorňují na to, že po revoluci je málokdy dosaženo demokracie⁹⁶ (např. Nikaragua v roce 1979).

Zařazení rumunského přechodu k demokracii: *Revoluce*

Rumunsko je tak typickým příkladem přechodu zdola. V prosinci roku 1989 byly skutečně prvotním hybatelem rozbouřené masy, které se postavily vládnoucí elitě. Část elity (armádní velení) se pak přidala na stranu mas a tak přispěla k jejich vítězství. Rumunsko je pak na rozdíl od např. Nikaraguy příkladem země, kde se podařilo po revoluci vybudovat demokratický režim, třebaže cesta k němu nebyla jednoduchá.

Jak je vidět, výše zmíněné teorie tranzice se v řadě případů překrývají. Přes odlišné metodologické uchopení však zapadá rumunský přechod k demokracii u všech citovaných autorů do podobných kategorií. Po typologickém rozřazení revoluce se můžeme z teoretického hlediska věnovat jejím jednotlivým fázím. Jako základ nám v tomto případě poslouží zjednodušená teorie Adama Przeworského.

- Etapy demokratizačního procesu v pojetí Adama Przeworského

Adam Przeworski rozdělil demokratizační proces do dvou fází: *liberalizace* a *demokratizace*. Klíčovým pro jeho teorii je vztah mezi částí vládnoucí elity a občanskou společností.⁹⁷ Díky této interakci může dojít k:

- 1) Liberalizaci

Ta obvykle předchází demokratizaci. Základem liberalizace je oddělení liberálního křídla vládní elity a jeho interakce s občanskou společností. Právě teprve toto propojení umožňuje příchod další fáze.

- 2) Demokratizaci

Demokratizace zpravidla navazuje na úspěšnou liberalizaci. Podle Dvořákové a Kuncce můžeme o demokratizaci hovořit od té doby, kdy alespoň část dříve odstavených aktérů začne s částí někdejší autoritářské elity měnit pravidla hry.⁹⁸

Za typický příklad liberalizace následované demokratizací můžeme považovat tzv. obrodný proces v Československu ve druhé polovině 60. let.

Rumunská revoluce a Przeworského teorie

Sám Przeworski připouští, že v některých případech (zejména při kolapsu starého režimu) může dojít současně k liberalizaci a k demokratizaci.⁹⁹ Takovým příkladem je i rumunská revoluce. V Rumunsku k žádnému oddělení liberálního křídla nedošlo (znak liberalizace). Moc pevně držel v ruce Ceaușescu a jeho věrní. Jakýkoliv náznak odporu byl zlikvidován. Dříve odstavení komunisté se k moci dostali až v průběhu revoluce (znak demokratizace). Oba procesy se tak v důsledku nesmírně hektického průběhu rumunského přechodu k demokracii proluly.

Jak jsme již několikrát zmínili, události v Rumunsku v roce 1989 se dramaticky odlišovaly od tranzic, které probíhaly ve stejné době v dalších státech střední a východní Evropy. Abychom si ukázali, jak markantní byl tento rozdíl, můžeme si na závěr této analytické části srovnat přechod k demokracii v Rumunsku a Československu. Hlavní odlišnosti si s pomocí již citovaných teorií indikujeme na těchto ukazatelích: *podoba odstraňovaného režimu*, *podoba přechodu* a *etapy přechodu*.

1) Podoba odstraňovaného režimu

Použijeme-li známou typologii Juana Linze, můžeme v případě Rumunska hovořit o *sultanistickém režimu*, zatímco ten československý můžeme spolu s Linzem označit za *posttotalitárně autoritářský*.¹⁰⁰

2) Podoba přechodu k demokracii

Dle teorie tranzice vypracované Terry Lynn Karlovou a Philippem Schmitterem došlo v Československu k *reformě*, kdežto v Rumunsku k *revoluci*.

3) Etapy přechodu

S přihlédnutím k Przeworskeho etapizaci demokratizačního procesu můžeme konstatovat, že v obou případech došlo k prolnutí liberalizace a demokratizace. V Rumunsku však bylo spojení těchto procesů kvůli „ostřejšímu“ odstraňovanému režimu, který znemožňoval existenci výraznějšího fungování občanské společnosti a liberálního křídla ve vládní elitě, mnohem těsnější.

Rozdíly mezi československým a rumunským přechodem k demokracii pak můžeme přičítat:

1) Rozdílnému režimu

V Československu byl režim o poznání liberálnější než v Rumunsku. Jeho podoba tak nedeterminovala ozbrojenou podobu jeho odstraňování.

2) Ekonomické situaci

Československo na tom bylo na konci roku 1989 nesrovnatelně lépe než Rumunsko. Dařilo se uspokojovat základní potřeby obyvatelstva a to ve svých projevech nevole nebylo tak radikální.

3) Mezinárodnímu postavení

Československo nebylo na rozdíl od Rumunska v takové izolaci. Díky své poloze, historické úloze, ale i díky působení sovětských vojsk v zemi, byly revoluční události, které zde probíhaly, mnohem více na očích a kontrolovatelné.

4) Existenci a síle disentu

V Československu nebyl tak silně a drasticky potírán jako v Rumunsku. Přítomnost disentu pak pomohla k nenásilnému a v rámci možností poklidnému předání moci.

5) Politické kultuře

Demokratická tradice byla v Československu delší a politická kultura silnější. Obyvatelstvo bylo rovněž celkově vzdělanější a „politicky“ zralejší. V Československu tedy byla mnohem vhodnější půda pro to, aby ke konfrontaci došlo formou názorového střetu a ne ozbrojených potyček.

3. Rumunsko po revoluci

3.1. Počátky demokratického systému

Rumunská cesta k demokratickému právnímu státu nebyla, jak si ukážeme na následujících řádcích rozhodně jednoduchá. Rumunsko trpělo obrovským demokratickým deficitem, na rozdíl například od Československa zde nebyl silný demokratický vzor v podobě první republiky apod. Úskalí rumunského demokratizačního procesu rovněž poznamenali aktéři, kteří byli často propojeni s bývalým režimem, měli rozdílné představy o směřování země apod. V předchozí kapitole jsme se poměrně podrobně věnovali vzniku FSN i jejich názorových oponentů – znovuobnovených tzv. historických stran. Právě období do parlamentních voleb v květnu 1990 a boj těchto stran o přízeň voličů ukázal na obrovskou křehkost a nevyzrálou nového demokratického systému. Jestliže v Československu můžeme za jeden z mála osobních útoků před prvními svobodnými volbami v červnu roku 1990 považovat tzv. aféru Bartončík, v Rumunsku byly nepokoje a srážky mezi příznivci nově obnovených stran na denním pořádku.

Na jedné straně stála FSN, která sice měla aureolu vítěze, zároveň se však díky svému složení stala brzkým častým terčem svých odpůrců. Fronta národní spásy skutečně nebyla stranou nových rumunských vítězů, ale v drtivé většině šlo o lidi, kteří byli určitým způsobem spjati s PCR a předchozím režimem. Aby obrátili pozornost jinam, poukazovali členové FSN především na zločiny svrženého diktátora a jeho rodiny. Brzy rovněž začaly procesy s nejvyššími funkcionáři PCR. Na lavici obžalovaných tak usedli mimo jiné Emil Bobu, Constantin Dăscălescu nebo bývalý rumunský ministr zahraničí Stefan Andrei. K dvaceti rokům za mřížemi byl odsouzen Nicu Ceaușescu. Po dvou letech však byl propuštěn a v roce 1996 zemřel ve Vídni na cirhózu jater.

3.2. Znovuobnovení tzv. historických stran

Na konci roku 1989 nebylo vůbec jasné, jakou cestou se Rumunsko vydá. Ve hře byl scénář nahrazení monopolu PCR monopolem FSN – samozřejmě za předpokladu, že dojde k větší participaci obyvatelstva země na rozhodovacím procesu. Připomeňme si, že v rámci Fronty národní spásy působila řada činitelů rumunské komunistické strany, kteří chtěli pokračovat na cestě socialismu, tentokrát však bez diktátora, který tuto cestu využíval pouze jako nástroj pro sebe a své rodiny. Minimálně do prvních parlamentních voleb se FSN snažila působit dojmem všenárodního hnutí (teprve před parlamentními volbami se přetransformovala na politickou stranu), které sdružovalo odpůrce proti tyranii diktátorovy rodiny. FSN hrála roli

jakéhosi nového hegemonu politické a společenské scény, který přivede zemi k blahobytu a prosperitě.

Při tomto budování se celá řada představitelů nedokázala zbavit „starých návyků“ a považovala za nutné pokračovat v politickém zápasu pouze v rámci jednoho hnutí. Představitel staré stranické linie Silviu Brucan tak v rozhovoru pro zahraniční novináře v prosinci roku 1989 hovořil o pluralismu pouze v rámci jedné strany. Ion Iliescu pak během vystoupení před studenty v lednu 1990 hovořil o soutěži politických stran jako o zastaralém modelu.¹⁰¹

Přesto byl nejdříve (27. prosince) vydán dekret zakazující vedoucí roli PCR (ta byla později rozpuštěna jako zdiskreditovaná)¹⁰² a zaručující svobodné volby. Následně (31. prosince) byla povolena činnost politických stran. Díky tomu mohly v Rumunsku vzniknout desítky nových politických uskupení stejně, jako byly obnoveny staré „historické strany“ – liberálové, caranisté a sociální demokraté.

Zajímavé je sledovat, jak se k této problematice stavěla rumunská veřejnost. V průzkumu uskutečněném v Bukurešti na konci prosince roku 1989, se z 1 231 respondentů vyslovilo pro vytvoření mnohostranického politického systému 62 %, zatímco pouze 6 % dotazovaných si přálo pokračování monopartismu.¹⁰³

Na rumunskou politickou scénu tak vstoupila celá řada nových stran a hnutí. Především v prvních měsících byla vkládána určitá naděje do tzv. historických stran. Jednalo se o ty subjekty, které na rumunské politické scéně působily již před druhou světovou válkou a po převzetí moci komunisty byly zakázány. Již dopředu je nutné podotknout, že tato znovuobnovená uskupení byla oproti FSN ve značné nevýhodě. Fronta národní spásy byla od počátku prezentována jako hnutí (strana), které pomohlo odstranit nenáviděného diktátora. Její vůdci se stali skutečnými hybateli rumunských dějin, byli to právě oni, kteří byli v rumunské televizi při jednom z nejvýznamnějších okamžiků rumunské historie.

FSN si vytvořila velice širokou základnu. Díky tomu, že byla původně všenárodním hnutím, vznikaly její buňky velice rychle a spontánně, a to i v řadě rumunských podniků. Svoji podstatou a silou tak v mnohém připomínala československé *Občanské fórum* s tím, že v případě FSN bylo sepětí s dříve vládnoucí komunistickou stranou mnohem hmatatelnější. Právě kvůli tomu, že v jejích řadách působila celá řada „předprosincových“ komunistů, byla strana terčem řady útoků ze strany svých názorových odpůrců. Naproti tomu znovuobnovené tzv. historické strany sice začínaly „s čistým štítem“, zároveň však musely složitě budovat své stranické struktury, shánět sponzory a především bojovat s faktem, že nebyly na rozdíl od FSN onou hlavní revoluční silou v zemi. Další nespornou nevýhodou těchto stran byli jejich

vůdci. Jestliže FSN měla široké spektrum zajímavých a charismatických osobností, u historických stran byl výběr čelních představitelů vzhledem k užší členské základně omezen. Jejich vrcholní představitelé byli často již v postproduktivním věku a neměli tolik sil jako jejich oponenti. Vůdci caranistů a liberálů strávili desítky let v zahraničním exilu a právě to jim bylo často vytýkáno. Netrpěli spolu s rumunským obyvatelstvem, a proto neuměli vycítit jejich potřeby a nálady. Program těchto stran často vycházel z meziválečných ideálů a nereflektoval situaci v porevolučním Rumunsku. Přestože tyto strany v zápolení s FSN neuspěly, na začátku roku 1990 se staly jejich hlavními názorovými oponenty, a proto je na místě si jejich historii představit podrobněji.

3.2.1. Liberálové

Liberální proud v rumunské politice lze definovat již od 60. let 19. století. Je spojován se snahou o autonomii a později s budováním samostatného rumunského státu.

Původně šlo pouze o skupinu rumunských intelektuálů a průmyslníků, která se až v roce 1875 zformovala do nově vzniklé *Liberální strany (Partidul liberal)*. Na konci první světové války se od strany odštěpila skupina podnikatelů kladoucí větší důraz na svobodu podnikání a rozvoj průmyslu. Tato skupina kolem Iona Bratiana založila *Národně liberální stranu (Partidul national – liberal)*, která později hrála v rumunské meziválečné politice jednu z klíčových rolí. Národní liberálové měli největší podporu ve městech, mezi podnikateli a vzdělanější částí obyvatelstva. Především do konce 20. let hrála Národně liberální strana jednu z klíčových rolí v rumunské politice. Po smrti všemi respektovaného vůdce Iona Bratiana však začaly stranou zmítat vnitrostranické spory a tím se její pozice značně oslabil. Mimo Iona Bratiana patřili k významným představitelům strany také jeho bratři Dinu a Vintilă. Při obnovení strany se stal jednou ze zásadních postav Radu Câmpeanu, který strávil většinu svého života v pařížském exilu.

3.2.2. Caranisté

Zemědělství představovalo v rumunském hospodářství klíčové odvětví. Právě proto, aby byly prosazovány zájmy rolníků (caranistů), byla v roce 1918 založena *Caranistická strana (Partidul Taranesc)*. Díky skladbě rumunského obyvatelstva (většina obyvatel pracovala v zemědělství) měla strana širokou členskou i voličskou základnu a caranisté tak vyhráli několikery parlamentní volby. V roce 1926 sloučením s *Rumunskou národní stranou (Partidul Național Român)* vznikla *Národní caranistická strana (Partidul Național Țărănesc)*.

Ta v parlamentních volbách v roce 1928 získala přes 77 % hlasů. Největší podporu měla strana především na venkově a v malých městech. Mezi její nejvýznamnější představitele patřili rumunští premiéři v období mezi světovými válkami Iuliu Maniu, Gheorghe G. Mironescu a Alexandru Vaida-Voevod či zakladatel strany, ministr zemědělství, zahraničí a vnitra Ion Mihalache. V roce 1947 byla strana rozpuštěna. Při jejím znovuoobnovení po roce 1989, kdy přijala nový název *Křesťansko-demokratická rolnická národní strana (Partidul Național Țărănesc Creștin și Democrat, PNCTD)*, hráli klíčovou roli Ion Rațiu a Corneliu Coposu. Zatímco Rațiu strávil většinu svého života v londýnském exilu, kde mimo jiné přispěl k vytvoření Světové unie svobodných Rumunů a kde ostře kritizoval komunistický režim v rodné zemi,⁷⁰ Coposu reprezentoval osud desetitisíců caranistů poté, co se vlády zmocnili komunisté. Ve věznicích a táborech nucených prací strávil více jak sedmnáct let a i po propuštění byl pronásledován a šikanován ze strany Securitate.

3.2.3. Sociální demokraté

Vznik sociální demokracie je v Rumunsku stejně jako v jiných státech spojován s emancipací dělnického hnutí ve druhé polovině 19. století. V roce 1893 byla založena *Rumunská sociálně demokratická strana (Partidul Social – Democrat din Romania)*.

Ze začátku (zejména kvůli volebnímu cenzu) bylo její zastoupení minimální. Ani sociálním demokratům se však nevyhnuły vnitrostranické boje. Ty stranou zmítaly v podstatě až do poloviny 20. let minulého století. Vzniklo mnoho odštěpeneckých stran a sociální demokracie tím začala výrazně zaostávat za svými politickými soupeři. V roce 1927 byly proto všechny rumunské socialistické strany sjednoceny do *Sociálně demokratické strany*. Přestože můžeme od té doby pozorovat jistý nárůst preferencí, vyhrát volby se sociálním demokratům mezi válkami nikdy nepodařilo. Tento neúspěch můžeme přisuzovat především malé industrializaci země a tudíž relativně malému počtu dělníků – potencialních voličů. Významnými meziválečnými představiteli byli například Constantin Titel Petrescu nebo Ion Flueraș. Po roce 1989 byla strana obnovena jako *Rumunská sociálně demokratická strana (Partidul Social Democrat Român, PSDR)*, výraznější podporu mezi rumunskými voliči však nezískala, a proto se v roce 2001 spojila se *Sociálně demokratickou stranu Rumunská (Partidul Democrației Sociale în România, PDSR)* a vytvořila *Stranu sociální demokracie (Partidul Social Democrat, PSD)*.

3.3. Nezralost rumunského systému

Rumunský stranický systém na začátku 90. let můžeme spolu s Giovannim Sartorim označit za *extrémně pluralitní*¹⁰⁶. Do rumunského parlamentu se dostalo celkem osmnáct politických stran. Tento stav byl způsoben především neexistencí volební klauzule. Pouze FSN, UDMR a liberálové dostali více jak 3 % hlasů. Za využití Blondelovy typologie pak můžeme mluvit o *multipartismu s dominující stranou*¹⁰⁷. V parlamentu působilo skutečně velké množství stran, přesto pouze FSN měla jako jediná skutečný vliv. Vladimír Tismăneanu charakterizuje vývoj na rumunské politické scéně na začátku 90. let jako boj mezi postkomunisty (FSN) a antikomunisty (CDR).¹⁰⁸ Ten se čas od času přenesl i do ulic rumunských měst.

Kupříkladu v červnu 1990 se konaly v Bukurešti velké demonstrace proti FSN a Iliescovi. Ten si na pomoc pozval tisíce horníků z údolí řeky Jiu. Horníci vyzbrojení obušky z gumových hadic nemilosrdně rozehnali demonstraci odpůrců Fronty. Iliescu pak horníkům poděkoval za pomoc a protestanty označil za *fašisty a nepřátele státu*.¹⁰⁹ Bouřlivé protesty horníků v 90. letech známé jako *mineriády* se pak staly jedním z průvodních jevů této „divoké“ dekády. Nezralost rumunského systému na počátku 90. let nejlépe deklaruje úspěch řady extremistických stran a hnutí. Připomeňme si, že extrémní pravice měla v Rumunsku před druhou světovou válkou poměrně silnou pozici. V zemi v té době působily nechvalně proslulé organizace jako *Železná garda (Garda de Fier)* nebo *Legie archanděla Michaela (Legiunea Archangelului Mihaile)* vedené Corneliem Codreanem. Příznivci extrémní pravice tedy měli na co navazovat.

Již v prosinci roku 1989 vznikla *Vatra Romanească*. Ta byla oficiálně založena jako kulturní spolek, již v březnu 1990 však organizovala pogrom na Maďary v Târgu Mureș.¹¹⁰ Čestným předsedou organizace byl zvolen bývalý člen Železných gard a v 90. letech jeden z nejbohatších Rumunů, Constantin Dragan.* Jako skutečně politická strana pak vzniká v dubnu 1991 Strana jednoty Rumunů (*Partidul Unității Naționale a Românilor*, PUNR). Do čela strany byl zvolen budoucí primátor Kluže Gheorghe Funar. O měsíc později pak vznikla *Strana velkého Rumunsko (Partidul România Mare, PRM)*. Předsedou a nejvýznamnější postavou strany se stal dřívější dvorní Ceaușescův básník a žurnalista Corneliu Vadim Tudor. Ve straně se sešli jak obdivovatelé režimu maršála Antonesca, tak bývalí komunisté a členové Securitate.

* Constantin Dragan byl mimo jiné zakladatel první rumunské soukromé televize, předseda *Ligy Maršála Antonesca*, ale i zakladatel *Nadace Generála Stefana Guși*, jehož dvaadvacetiletou dceru Danielu si sedmaosmdesátiletý Dragan vzal v roce 1995.

Frankfurte Allgemeine Zeitung stranu označil za mix neofašismu a neokomunismu.¹¹¹ Miroslav Tejchman pak o PUNR a PRM hovoří jako o stranách „*antidemokratických, antireformních, nepřátelských vůči západu a podněcujících nenávist vůči Židům, Maďarům, katolíkům i evangelíkům*“.¹¹²

Jako nástupkyně komunistické strany vznikla v listopadu 1990 *Socialistická strana práce (Partidul Socialist al Muncii, PSM)*. V čele strany stanul bývalý rumunský premiér a člen předsednictva PCR Illie Verdet.

Tak jako v jiných státech, i „revoluční širokospektrální“ FSN nakonec zažila rozpad. Ve straně se kolem dvou nejsilnějších osobností etablovaly odlišné názorové proudy. Levicový kolem Iliesca Miroslav Tejchman charakterizoval slovy: „*Perestrojka plus postkapitalismus plus nepřátelství vůči západu*.“¹¹³ Pravicový proud sdružený kolem Petre Romana pak Tejchman popsal takto: „*Reforma plus raný kapitalismus plus sociální darwinismus plus přátelství k západu*.“¹¹⁴

Petre Roman musel nejprve v září 1991 odejít z postu předsedy vlády a v dubnu 1992 došlo k definitivnímu rozpadu strany. Poté, co příznivci Iliesca odmítli znovuzvolení Romana jako předsedy Fronty, vystoupili ze strany a založili *Frontu národní spásy – Skupinu 22. července*, která se později transformovala v *Demokratickou frontu národní spásy (Frontul Democrat al Salvării Nationale, FDSN)*, což měla být podle jejich členů strana sociálně demokratického typu kladoucí důraz na sociální aspekt reformy.¹¹⁵ Romanova FSN pak změnila název na *Demokratickou stranu – Frontu národní spásy (Partidul Democrat – Frontul Salvării Naționale, PD-FSN)*.

Rumunská politická scéna tak byla na počátku roku 1992 silně rozhádaná. Obě znesvářené skupiny bývalých spojenců si přisvojovaly zásluhy z revoluce a navzájem se osočovaly. Přes tuto hlubokou krizi se podařilo v červnu 1992 zahájit privatizaci rumunského hospodářství. Rumunská veřejnost upírala svou pozornost k zářijovým volbám. V těch parlamentních zvítězili zástupci Iliescovy FDSN s 28 % hlasů. CDR s 20 % obsadila druhé a Romanova PD-FSN (název později zkrácen na *Partidul Democrat, PD*) s 10 % třetí místo. Do parlamentu se dostali ještě zástupci PRM, PUNR, UDMR a PSM. Nový premiér Nicolae Vacaroiu nakonec sestavil vládu z představitelů FDSN a nestraníků. Vládě se nakonec dostalo podpory i od socialistické PSM.

V prezidentských volbách zvítězil Ion Iliescu, když porazil kandidáta pravice Emila Constantinesca. Nová vláda se od začátku musela potýkat s řadou ekonomických problémů.

Situace zašla tak daleko, že na konci roku 1993 úroveň reálných mezd nedosahovala ani 55 % výše reálných mezd v říjnu 1990.¹¹⁶ V rumunských obchodech začaly opět chybět potraviny, začaly být problémy s dodávkou tepla a elektřiny.

Podle průzkumu uskutečněného na jaře 1993 se přes 27 % procent Rumunů vyslovalo pro vládu pevné ruky.¹¹⁷ Země zasáhla na začátku roku 1994 generální stávka, občanů se dotklo citelné zdražování, proti zhoršení svého postavení protestovali zástupci maďarské menšiny atd. Aby vládnoucí *Sociálně demokratická strana Rumunska* (nový název pro FDSN) upevnila svoji pozici, přizvala ke spolupráci zástupce krajně pravicové PRM a PUNR. Ke koalici později přistoupila i PSM.

V polovině 90. let, pět let po svržení nenáviděného diktátora, tak v Rumunsku vládlo zvláštní spojení revolucionářů (pohrobci FSN, nyní PDSR), nástupců totalitní PCR (PSM), a krajní pravice (PRM, PUNR). Tato nesourodá koalice pak bývá někdy označována jako *vláda rudého čtyřúhelníku*. V dovětku koaliční smlouvy se všechny strany zavázaly mimo jiné bojovat proti jakýmkoliv protirumunským projevům.¹¹⁸ Zde je patrný rukopis nacionalistických stran. Na působení extremistů ve vládě si stěžovali zástupci menšin, nespokojenost vyjádřila Evropská unie apod.¹¹⁹

Zajímavý příspěvek k problematice rumunského stranického systému představil v polovině 90. let Vladimír Tismaneanu. Ten rozčlenil parlamentní strany do následujících kategorií:¹²⁰

Levice

- tradiční komunisté – PSM
- nacionalističtí populisté – PUNR a PRM
- socialističtí populisté – FDSN (PDSR)

Levý střed

- sociální demokraté

Pravý střed

- liberální křídlo UDMR

Pravice

- strany sdružené po hlavičce CDR

Sám Tismăneanu přiznává, že takovéto charakterizování politických stran v době politické transformace je sporné.¹²¹ Nejvíc může být zarážející zařazení patrné u PUNR a PRM. Ty by se v jiných podmínkách daly spíše považovat za strany extrémně pravicové. Tismăneanu však hovoří v podmínkách rumunského stranického systému o tzv. substitutu levice.¹²²

Ať bude zařazení na politickém spektru jakékoliv, můžeme v těchto případech hovořit o antisystémových stranách. Zajímavé je i označení Iliescovy PDSR jako strany socialistického populismu. Tismăneanu dokonce mluví o rumunském peronismu.¹²³ Rumunské vládní strany jako populistické označil například i Dennis Ropper.¹²⁴ Rumunští politici se skutečně zejména v 90. letech předháněli ve velikášských slibech a vizích, které kontrastovaly s neutěšenou hospodářskou, ale i společenskou situací.

Rumunská politická scéna tak byla šest let po pádu nenáviděného diktátora rozhádaná, nestálá a v jejím čele stála vláda složená ze stran s populistickými až extremistickými tendencemi. I to je dopad desítek let nesvobody a útisku.

Závěr

V úvodu práce jsme stanovili dvě základní otázky. Každou otázku jsme pak doplnili příslušnou hypotézou. Nyní je na místě si dané hypotézy na základě získaných poznatků ověřit.

Otázka 1: Byl násilný přechod k demokracii v Rumunsku nevyhnutelný?

Hypotéza: Ano, vzhledem k povaze odstraňovaného režimu a aktérech, kteří se do odstranění tohoto režimu zapojili.

Ověření hypotézy: Režim Nicolae Ceaușesca můžeme označit jako sultanistický. Diktátor se odmítal vzdát moci. Do průběhu revoluce se zapojily proti sobě jednotlivé ozbrojené složky. Proto byl násilný přechod k demokracii skutečně nevyhnutelný.

Otázka 2: Ovlivnil předchozí režim a podoba jeho odstranění budování demokracie v zemi?

Hypotéza: Ano, zásadně. Rumunsko po dlouhých desetiletích nedemokratického režimu trpělo nedostatkem politické kultury, aktéři revoluce se teprve učili žít v demokratické společnosti a na demokracii si muselo zvyknout i rumunské obyvatelstvo.

Ověření hypotézy: V Rumunsku v polovině 90. let vládly strany, které bychom mohli označit jako extremistické. Docházelo k útokům na zástupce menšin, k ozbrojeným střetům mezi příznivci jednotlivých stran apod. Tyto jevy můžeme přičítat nízké politické kultuře, která se v Rumunsku díky dlouholeté absenci demokratického systému teprve budovala. I druhou hypotézu tak můžeme označit za ověřenou.

V průběhu práce jsme popsali celý složitý mechanismus průběhu rumunské revoluce, chování jednotlivých aktérů, nálady ve společnosti atd. Ukázali jsme, že akce jednoho činitele ovlivňuje chování toho druhého. Zároveň jsme na rumunském příkladě demonstrovali, že dlouholetá absence demokracie ovlivňuje společnost zásadním způsobem a její opětovné budování je nesnadným procesem.

Příloha

Poznámkový aparát

- 1: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 48
- 2: Tejchman, Miroslav: *Nicolae Ceaușescu: Život a smrt jednoho diktátora*, Lidové noviny, Praha, 2004, s. 136
- 3: tamtéž
- 4: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 39
- 5: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 37
- 6: tamtéž
- 7: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 115
- 8: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 55
- 9: *Structura Etno-demografică a României*, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, [on-line] http://www.edrc.ro/recensamant.jsp?regiune_id=1832&judet_id=2057, [cit. 20. června 2011]
- 10: : Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 37
- 11: tamtéž
- 12: in: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 56
- 13: tamtéž
- 14: Tőkés, László: *With God*, [on-line] http://tokeslaszlo.ro/attachment/0002/1785_withgod.pdf, [cit. 22. června 2011]
- 15: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 56
- 16: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 56
- 17: Tőkés, László: *With God*, [on-line] http://tokeslaszlo.ro/attachment/0002/1785_withgod.pdf, [cit. 22. června 2011]
- 18: tamtéž
- 19: tamtéž
- 20: 1: Vykoukal, Jiří; Litera, Bohuslav; Tejchman, Miroslav: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad Sovětského bloku 1944–1989*, Libri, Praha, 2000, s. 730
- 21: *Structura Etno-demografică a României*, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, [on-line] http://www.edrc.ro/recensamant.jsp?regiune_id=1832&judet_id=2057, [cit. 20. června 2011]
- 22: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 58
- 23: Tőkés, László: *With God*, [on-line] http://tokeslaszlo.ro/attachment/0002/1785_withgod.pdf, [cit. 22. června 2011]
- 24: Tőkés, László: *With God*, [on-line] http://tokeslaszlo.ro/attachment/0002/1785_withgod.pdf, [cit. 22. června 2011]

- 25: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 60
- 26: Tőkés, László: *With God*, [on-line] http://tokeslaszlo.ro/attachment/0002/1785_withgod.pdf, [cit. 22. června 2011]
- 27: Tőkés, László: *With God*, [on-line] http://tokeslaszlo.ro/attachment/0002/1785_withgod.pdf, [cit. 22. června 2011]
- 28: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 65
- 29: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 62
- 30: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 65
- 31: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 70
- 32: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 69
- 33: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 67
- 34: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 71
- 35: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 76
- 36: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 76
- 37: Tejchman, Miroslav: *Nicolae Ceaușescu: Život a smrt jednoho diktátora*, Lidové noviny, Praha, 2004, s. 13
- 38: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 76
- 39: tamtéž
- 40: Tejchman, Miroslav: *Nicolae Ceaușescu: Život a smrt jednoho diktátora*, Lidové noviny, Praha, 2004, s. 13
- 41: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 80.
- 42: Tejchman, Miroslav: *Nicolae Ceaușescu: Život a smrt jednoho diktátora*, Lidové noviny, Praha, 2004, s. 15
- 43: tamtéž
- 44: Tejchman, Miroslav: *Nicolae Ceaușescu: Život a smrt jednoho diktátora*, Lidové noviny, Praha, 2004, s. 13, s. 82
- 45, Tejchman, Miroslav: *Nicolae Ceaușescu: Život a smrt jednoho diktátora*, Lidové noviny, Praha, 2004, s. 13
- 46: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 86
- 47: Tejchman, Miroslav: *Nicolae Ceaușescu: Život a smrt jednoho diktátora*, Lidové noviny, Praha, 2004, s. 17
- 48: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 88
- 49: tamtéž
- 50: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 91
- 51: tamtéž
- 52: tamtéž

- 53: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 94
- 54: tamtéž
- 55: tamtéž
- 56: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 95
- 57: tamtéž
- 58: tamtéž
- 59: Tejchman, Miroslav: *Nicolae Ceaușescu: Život a smrt jednoho diktátora*, Lidové noviny, Praha, 2004, s. 157
- 60: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 199
- 61: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 113
- 62: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 198
- 63: tamtéž
- 64: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 198
- 65: tamtéž
- 66: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 97
- 67: tamtéž
- 68: tamtéž
- 69: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 98
- 70: tamtéž
- 71: tamtéž
- 72: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 126
- 73: tamtéž
- 74: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 127
- 75: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 163 – 164
- 76: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 149
- 77: tamtéž
- 78: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 125
- 79 : Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 125
- 80: : Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 135
- 81: : Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 134
- 82: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 135

- 83: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 136
- 84: tamtéž
- 85: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 137
- 86: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 135
- 87: tamtéž
- 88: The Times, *Twenty years after Ceaușescu's death*, 24. 12. 2009, [on-line]. <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/europe/article6967099.ece>, [cit. 25. června 2011]
- 89: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 166
- 90: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 141
- 91: tamtéž
- 92: Huntington, Samuel: *Třetí vlna: demokratizace na sklonku dvacátého století*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 2002, s. 57
- 93: cit. dle Dvořáková, Vladimíra; Kunc, Jiří: *O přechodech k demokracii*, SLON, Praha, 1994, s. 58
- 94: Dvořáková, Vladimíra; Kunc, Jiří: *O přechodech k demokracii*, SLON, Praha, 1994, 156 s. 57
- 95: cit. dle: Dvořáková, Vladimíra; Kunc, Jiří: *O přechodech k demokracii*, SLON, Praha, 1994, s. 63
- 96: cit. dle: Dvořáková, Vladimíra; Kunc, Jiří: *O přechodech k demokracii*, SLON, Praha, 1994, s. 64
- 97: cit. dle: Dvořáková, Vladimíra; Kunc, Jiří: *O přechodech k demokracii*, SLON, Praha, 1994, s. 84
- 98: Dvořáková, Vladimíra; Kunc, Jiří: *O přechodech k demokracii*, SLON, Praha, 1994, s. 64
- 99: cit. dle: Dvořáková, Vladimíra; Kunc, Jiří: *O přechodech k demokracii*, SLON, Praha, 1994, s. 91
- 100: Linz, Juan; Stepan, Alfred: *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post Communist Europe*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1996, s. 50 srov. Dvořáková, Vladimíra; Kunc, Jiří: *O přechodech k demokracii*, SLON, Praha, 1994, s. 128
- 101: Tejchman, Miroslav: *Nicolae Ceaușescu: Život a smrt jednoho diktátora*, Lidové noviny, Praha, 2004, s. 159
- 102: tamtéž
- 103: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 210
- 104: Davies-Siani, Peter: *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005, s. 251
- 105: Tejchman, Miroslav: *Nicolae Ceaușescu: Život a smrt jednoho diktátora*, Lidové noviny, Praha, 2004, s. 161

- 106: Sartori, Giovanni: *Strany a stranické systémy*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Praha, 2005, s.
- 107: cit dle: Strmiska, Maxmilián a kol: *Politické strany moderní Evropy*, Portál, Praha, s. 40–42.
- 108: Tismăneanu, Vladimir: The First Post-Communist Decade, *The Romanian Journal of Society and Politics*, č. 1, 2001 [on-line]: <http://rjsp.eu/99.html>, [cit. 25. června 2011]
- 109: Tejchman, Miroslav: *Nicolae Ceaușescu: Život a smrt jednoho diktátora*, Lidové noviny, Praha, 2004, s. 167
- 110: Tejchman, Miroslav: Rumunusko po Čaušeskovi, *Slovanský přehled LXXXIII*, 1997, s. 417
- 111: Frankurte Allgemeine Zeitung, 22. 10. 1991, cit. dle: Tejchman, Miroslav: *Nicolae Ceaușescu: Život a smrt jednoho diktátora*, Lidové noviny, Praha, 2004, s. 417
- 112: Tejchman, Miroslav: Rumunusko po Čaušeskovi, *Slovanský přehled LXXXIII*, 1997, s. 417
- 113: Tejchman, Miroslav: Rumunusko po Čaušeskovi, *Slovanský přehled LXXXIII*, 1997, s. 416
- 114: tamtéž
- 115: tamtéž
- 116: Tejchman, Miroslav: Rumunusko po Čaušeskovi, *Slovanský přehled LXXXIII*, 1997, s. 420
- 117: Shafir, Michael: Political Extremism in Romania, Update RFE/RL, Draft Research Paper, 1993, s.1 cit. dle: Tejchman, Miroslav: Rumunusko po Čaušeskovi, *Slovanský přehled LXXXIII*, 1997, s. 420
- 118: Roper, Stephen: *Romania: The Unfinished Revolution*, Routledge, London, 2000, s. 77
- 119: Roper, Stephen: *Romania: The Unfinished Revolution*, Routledge, London, 2000, s. 78
- 120: Tismaneanu, V. (1997): Roman Exceptionalism? Democracy, ethnocracy, and uncertain pluralism in "*post-Ceaușescu*" Romania, in: Dawisha, K., Parrot, B. (eds.): *Politics, Power and Struggle for Democracy in South-East Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 403–451
- 121: Tismaneanu, V. (1997): Roman Exceptionalism? Democracy, ethnocracy, and uncertain pluralism in "*post-Ceaușescu*" Romania, in: Dawisha, K., Parrot, B. (eds.): *Politics, Power and Struggle for Democracy in South-East Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 403–451
- 122: Tismaneanu, V. (1997): Tismaneanu, V. (1997): Roman Exceptionalism? Democracy, ethnocracy, and uncertain pluralism in "*post-Ceaușescu*" Romania, in: Dawisha, K., Parrot, B. (eds.): *Politics, Power and Struggle for Democracy in South-East Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 403–451
- 123: Tismaneanu, V. (1997): Tismaneanu, V. (1997): Roman Exceptionalism? Democracy, ethnocracy, and uncertain pluralism in "*post-Ceaușescu*" Romania, in: Dawisha, K., Parrot, B. (eds.): *Politics, Power and Struggle for Democracy in South-East Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 403–451
- 124: Roper, Steven: *Romania: The Unfinished Revolution*, Routledge, London, 2000, s. 78

Seznam použité literatury:

Dvořáková, Vladimíra; Kunc, Jiří: *O přechodech k demokracii*, SLON, Praha, 1994, 156 s.

Davies, Peter; *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, Ithaca, 2005, 328 s.

Huntington, Samuel: *Třetí vlna: demokratizace na sklonku dvacátého století*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 2002, 343 s.

Deletant, Dennis: *Ceaușescu and the Securitate: Coercion and Dissent in Romania, 1965-1989*, C. Hurst & Co Publishers Ltd, London, 1996, 424 s.

Linz, Juan; Chebabi, H. E.: *Sultanistic Regimes*, The John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1998, 283 s.

Linz, Juan; Stepan, Alfred: *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post Communist Europe*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1996, 504 s.

Roper, Stephen: *Romania: The Unfinished Revolution*, Routledge, London, 2000, 192 s.

Sartori, Giovanni: *Strany a stranické systémy*, Centrum pro studium demokracie a kultury, 467 s.

Strmiska, Maxmilián a kol: *Politické strany moderní Evropy*, Portál, Praha, 2005, 728 s.

Tejchman, Miroslav: *Nicolae Ceaușescu: Život a smrt jednoho diktátora*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 2004, 205 s.

Tejchman, Miroslav: *Rumunsko po Čeušaškovi* in: *Slovanský přehled*, 1997, 17 s.

Treptow, Kurt ed.: *Dějiny Rumunska*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 2000, 543 s.

Tismăneanu, Vladimir: *Fantasies of Salvation: Democracy, Nationalism and Myth in Post-Communist Europe*, Princeton University Press, Princeton, 1998, 256 s.

Internetové zdroje:

The Times, *Twenty years after Ceaușescu's death*, 24. 12. 2009, [on-line]:
<http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/europe/article6967099.ece>

Tismăneanu, Vladimir: The First Post-Communist Decade, *The Romanian Journal of Society and Politics*, č. 1, 2001 [on-line]: <http://rjsp.eu/99.html>

Tökés, László: *With God*, [on-line] http://tokeslaszlo.ro/attachment/0002/1785_withgod.pdf

Structura Etno-demografică a României, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, [on-line] http://www.edrc.ro/recensamant.jsp?regiune_id=1832&judet_id=2057

